

İBRAHİM el-LEBİB b. ÖMER el-HARPÛTÎ'NİN (1839-1902) MİRAS HUKUKUNA DAİR İKİ ESERİ

Yrd. Doç. Dr. Uğur Bekir DİLEK*

Bu tebliğde Harput'ta doğmuş ve yetişmiş önemli âlimlerden birisi olan İbrahim el-Lebib b. Ömer el-Harpûtî'nin miras hukuku sa-hasında kaleme almış olduğu *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz* ve *Nazm-ü'l-karâiz fî fenni'l-ferâiz* isimli eserleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

I. İbrahim el-Lebib b. Ömer el-Harpûtî'nin Kısaca Hayatı ve Eserleri

Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz isimli eserinde de ifade ettiği gibi ismi İbrahim el-Lebib b. Ömer el-Harpûtî'dir.¹ Hacı Ömer Ağa namında asil ve mütevazı bir zatin oğlu olup 1255/1839 tarihinde Harput'ta doğmuştur. Ailesine Kör Haliloğulları denilmesi yanında çok uzun boylu oldukları için Uzun İbrahim Efendigiller de denilirdi. Harput'un yetiştirdiği önde gelen âlimler arasında yer almış, aynı zamanda iyi bir hattat ve edip, ahlakıyla şöhret bulmuş, toplumun sevgi ve hürmetini kazanmış, maneviyat dolu bir zattı. Tahsilini Harput'un muhtelif medreselerinde ve muhtelif ilim adamları nezdinde yapmış ve aynı zamanda eniştesi olan İbrahim Hulusi Efendi'den icazet almıştır. 1288/1871'den 1312/1894 tarihine kadar Vilâyet Askerî Rüşdiyesinde sarf, mantık, din ve tatbîkât-ı arabîyye muallimliği yapmıştır. Hacı Abdullah Efendi'nin Sarahatun Camii'nde öğle namazlarından sonra kalabalık bir cemaate okuttuğu Buhârî derslerini kaçırmamış ve bu sebeple Hacı Abdullah Efendi'nin takdirine mazhar olmuştur. Arapça yanında Farsça da bilirdi. Matematik, astronomi, edebiyat ve usturlap ilminde derinleşmişti. Usturlap tahtasını kendi yapar, kendi boyar ve çizgilerini kendisi çizirdi. 1896-1897 yılları arasında Hicaz'da bulunmuştur. 17 Nisan 1308/1902 Çarşamba günü kalpten ölmüş ve Fatih Ahmed yolu üzerinde Kümbet denilen mevkideki aile mezarlığına defnedilmiştir. Halil isminde belediye başkanlığı yapmış ve Abdurrahman isminde albaylık yapmış iki oğlu vardır.²

Eserleri

1. Mîzanü'l-adl: Bu eser Maârif Nezâret-i Celîlesi'nin 8 Zil-hicce 1300/27 Eylül 1299 (10 Ekim 1883) tarihli ve 661 sayılı ruhsat-nâmesiyle Mamûratulâzîz Vilâyet Matbaası'nda taş baskı ile basılmıştır.

* Yalova Ün. Hukuk Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, ugurbekir@hotmail.com. Bu tebliğin hazırlanması sürecindeki desteklerinden dolayı değerli arşiv uzmanı Savaş Songur Bey'e teşekkür ederim.

¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 1.

² Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında*, İstanbul 1959, II, 209-213.

16 sayfadır. Matematiğe dair bir eserdir. Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır.

2. **Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz:** Aşağıda tanıtılacaktır.

3. **Nazmü'l-karâiz fî fenni'l-Ferâiz:** Aşağıda tanıtılacaktır.

3. **Lâzimetü'l-etfâl:** Arapça sarf ve nahiv ile alakalıdır.

4. **Enmûzec:** Farsça kaleme alınmıştır.

5. **İlm-i heyet:** Farsça kaleme alınmıştır.

6. **Esmâ-i hüsnâ:** Manzum bir eserdir.³

II. Secâvendî'nin el-Ferâizü's-sirâciyye'si ve Harpûtî'nin Miras Hukukuna Dair Eserleri

Daha önce de ifade edildiği gibi İbrahim el-Lebib b. Ömer el-Harpûtî'nin miras hukuku sahasında kaleme aldığı *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz* ve *Nazmü'l-karâiz fî fenni'l-ferâiz* isimlerini taşıyan iki eseri mevcuttur. Bunlardan birincisi meşhur Hanefî fakihî Secâven-dî'nin *el-Ferâizü's-sirâciyye* adlı eserinin Harpûtî tarafından nazma dönüştürülmüş biçimini ve bunun şerhini ve dolayısıyla Secâvendî'nin eserinin şerhini ihtiva etmektedir. İkincisi ise söz konusu eserin man-zum kısmının Osmanlıcaya manzum halde tercüme edilmiş biçimidir. Bu nedenle onun bu eserlerini tanıtmadan evvel Secâvendî'nin söz konusu eserinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

A. Secâvendî'nin el-Ferâizü's-sirâciyye Adlı Eseri

Asıl adı Ebû Tâhir Sirâcuddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdireşîd es-Secâvendî (ö. 596/1200'den sonra) olup ferâize dair *el-Ferâizü's-sirâciyye* adlı eseriyle tanınan Hanefî fakihî ve hesap âlimidir.⁴ *el-Muhtasar* adıyla da anılmakta olan *el-Ferâizü's-sirâciyye*, Hanefî mezhebinde miras hukuku sahasında en çok çok başvurulmuş kaynaklardan biridir. Üzerinde yapılan birçok şerh ve hâşiye ile birlikte miras hukuku alanında geniş bir literatürün meydana gelmesine vesile olmuştur.⁵

Türkiye kütüphanelerinde yüzlerce yazma nüshası bulunan *el-Ferâizü's-sirâciyye* birçok defa basılmış, (Kalküta 1260; İstanbul 1272, 1320, 1325, 1420/1999; Kanpûr 1285, 1295, 1311; Kahire 1303; Lahor 1304, 1307, 1312, 1313, 1317) üzerinde şerh, hâşiye, ihtisar, nazım çalışmaları yapılmış ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir.⁶

³ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, 210-212.

⁴ Özel, Ahmet, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), XXXVI, 266.

⁵ Koca, Ferhat, "el-Ferâizü's-sirâciyye", DİA, XII, 367; Özel, Ahmet, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", DİA, XXXVI, 267.

⁶ Bk. Özel, Ahmet, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", DİA, XXXVI, 267; Koca, Ferhat "el-Ferâizü's-sirâciyye", DİA, XII, 367-368.

Miras hukukunu öğrenmeyi teşvik eden “*Ferâizi öğrenin ve insanlara öğretin! Çünkü ferâiz ilmin yarısıdır.*”⁷ meâlindeki hadisle başlayan eserde, önce terikedeki sırasıyla hangi hakların bulunduğu ve varislerin kimler olduğu öncelik sırasına göre zikredilir ve miras manileri sayılır.⁸ Daha sonra Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen muayyen paylardan, bu payların sahipleri olan ashâb-ı ferâizin tanımından ve kimler olduğundan ve bunların değişik durumlarda mirastan ne kadar pay alacaklarından bahsedilir; ardından asabe, asabenin kısımları ve miras paylarına geçilir.⁹

Ashâb-ı ferâiz ve asabenin paylarını açıkladıktan sonra bir vârisin başka bir vârisi mirastan tamamen ya da kısmen mahrum bırakması demek olan hacb meselesine geçer ve hacbi, hacb-i noksân ve hacb-i hirmân olmak üzere iki kısma ayırır.¹⁰ Ardından miras paylarının hesaplanmasıyla ilgili bir takım matematik problemlerine temas eder. Burada paydayı ve ortak paydayı belirleme, meselenin ortak paydasının paylar toplamından küçük olması manasına gelen (avl), iki sayının birbirine eşit olması anlamına gelen temâstül, iki sayıdan büyük olanının küçük olanına tam olarak bölünmesi anlamına gelen tedâhül, iki sayıdan büyük olanının küçük olanını bölmemesi ama ikisini de üçüncü bir sayının bölmesi anlamına gelen tevâfuk, her iki sayıyı da üçüncü bir sayının bölmemesi anlamına gelen tebâyün meselesi ile vârislerin hisselerinde küsurat bırakmayacak şekilde taksim yapmak anlamına gelen (tashih) meselelerini ele alır.¹¹ Ardından terikenin varisler ve borçlular arasında paylaşılması ve borçların ödenmesi meselelerine değinir.¹²

Bunların devamında mirasçılardan birisinin ya da birkaçının terikeden belli bir şey üzerinde anlaşarak mirasçılıktan çekilmesi anlamına gelen tehârûc, ashâb-ı ferâizin payları belirlendikten sonra belli bir miktar malın artması ve asabenin de bulunmaması durumunda ashâb-ı ferâize hakları oranında kalan malın dağıtılması anlamına gelen red meselesine değinir.¹³ Müellif daha sonra dedenin bulunması durumunda ana baba bir kardeşler ile baba bir kardeşlerin varis olup olamayacakları ile ilgili ihtilafları zikreder.¹⁴ Daha sonra bir ölünün mirası paylaşılmadan vârislerden birisinin ölmesi ve söz konusu mirastaki payının

⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Ferâiz, 1.

⁸ Secâvendî, *el-Ferâizü'sirâciyye* (hazırlayan: Muhammed Masum b. Ahmed Van-lıoğlu), İstanbul 1999, 1-3.

⁹ Secâvendî, *el-Ferâizü'sirâciyye*, 3-71.

¹⁰ Secâvendî, *el-Ferâizü'sirâciyye*, 73-82.

¹¹ Secâvendî, *el-Ferâizü'sirâciyye*, 83-109.

¹² Secâvendî, *el-Ferâizü'sirâciyye*, 111-115.

¹³ Secâvendî, *el-Ferâizü'sirâciyye*, 117-129.

¹⁴ Secâvendî, *el-Ferâizü'sirâciyye*, 131-144.

kendi vârislerine intikal etmesi manasına gelen münâsehayı ve bu durumda mirasın nasıl taksim edileceğini ele alır.¹⁵ Ardından zevi'l-erhâmın tanımını yapan müellif, zevi'l-erhâmın vâris olup olamayacağı hususunda sahâbenin ve fakihlerin ihtilaflarına, zevi'l-erhâmın sınıflarına, bu sınıfların mirasta öncelik hakkına göre sıralanması ve ne kadar paya sahip oldukları konularında Hanefî mezhebi içindeki farklı görüşlere yer verir.¹⁶ Hüsnâ, cenin, mefkûd, mürted, esir ve toplu halde ölenlerin karşılıklı mirasçılıkları ile ilgili görüşleri de naklederek eserini sonlandırır.¹⁷

Bu eserde sadece Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan görüşler verilmez. Bunların yanında gerek Hanefî fakihlerin, gerekse sahâbenin ve Hanefî mezhebine mensup olmayan âlimlerin farklı içtihatlarına da yer verilir.¹⁸ Miras hukukunun bazı terimlerinin tanımlarının da yer aldığı¹⁹ eserde müellif, zaman zaman delil olarak kullanılan hadislere yer verilir.²⁰

Şimdi de İbrahim el-Lebib b. Ömer el-Harpûtî'nin miras hukuku sahasında kaleme aldığı eserleri tanıtmaya çalışalım.

B. Harpûtî'nin Miras Hukukuna Dair Eserleri

1. Neşrû'l-karâiz şerhü'l-ferâiz: İbrahim el-Lebib el-Harpûtî, kendi ifadesine göre önce Secâvendî'nin *el-Ferâizü's-sirâciyye* isimli eserini manzum hale çevirmiş ardından bu manzum eserini şerh etmiştir.²¹ Eserinde önce ele aldığı konuyla alakalı manzum kısmı vermiş, ardından bu kısmı şerh etmiştir. Her ikisini de içeren eserine *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz* ismini vermiştir.²² Bu eserini *Neşrû'l-karâiz fî şerhi'l-ferâiz*²³ diye isimlendirdiği de olmuştur. Eser yazma halinde olup 150 sayfadır.

2. Nazmü'l-karâiz fî fenni'l-ferâiz: *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz* isimli eserin manzum kısmının Osmanlıcaya çevrilmiş manzum biçimi olup yazma halinde 26 sayfadır. Her iki eser de Süleymaniye Kütüphanesi Harput yazmaları 79 numarada kayıtlı olarak mevcuttur.

Her iki eser de 46 başlıktan oluşup sırasıyla şu konuları ele almıştır:

1. Hutbe
2. Mukaddime

¹⁵ Secâvendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 146-150.

¹⁶ Secâvendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 151-200.

¹⁷ Secâvendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 202-234.

¹⁸ Secâvendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 38-39, 45-46, 65, 69-70, 81-82, 95, 120, 131-132, 151, 157-160, 166-167, 169-171, 179-182, 202, 207, 211-212, 223, 234.

¹⁹ Secâvendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 2, 4, 7, 47, 64, 120, 151.

²⁰ Secâvendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 26, , 55, 65, 68.

²¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 4.

²² İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 1, 2.

²³ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 4.

3. Mirasçılık sebepleri
4. Vârislerin tertibi
5. Mirasçılığa mani olan durumlar
6. Muayyen paylar ve sahipleri
7. Baba ve dede
8. Anne çocukları
9. Koca ve karı
10. Öz kızlar (sulbiyye)
11. Oğlun kızı, oğlun oğlunun kızı (ibniyye)
12. Ana baba bir kız kardeşler
13. Baba bir kız kardeşler
14. Anne
15. Nine
16. Asabe bi-nefsih
17. Asabe bi-gayrih
18. Asabe mea-gayrih
19. Asabelerin sonuncusu: Köle azat eden efendi (mevle'l-atâka)
20. Hacb
21. Paydalar (mehâric)
22. Avl
23. Paydanın birleştirilmesi ve meselenin tashihi
24. Terikenin vârisler ve borçlular arasında paylaşılması
25. Tehârüc
26. Red
27. Dede ile paylaşma
28. Münâseha
29. Zevi'l-erhâm
30. Zevi'l-erhâm birinci sınıf
31. Zevi'l-erhâm ikinci sınıf
32. Zevi'l-erhâm üçüncü sınıf
33. Zevi'l-erhâm dördüncü sınıf
34. Zevi'l-erhâm dördüncü sınıfın çocukları
35. Tetimme
36. Hünsâ
37. Cenin

38. Mefkûd
 39. Vasiyet
 40. Birlikte boğulanların benzerleri
 41. Mürtet erkek ve kadın
 42. Esir
 43. Çeşitli meseleler
 44. Mesele-i Osmâniyye
 45. Muâyât: Bir kimseye cevap veremeyeceğini zannettiği halde soru sormak
 46. Taksîm-i arâzî
- Şimdi sırasıyla bu eserleri ele alalım:

1. Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz İsimli Eseri ve Özellikleri

Esere sonradan eklenen taksîm-i arâzî başlıklı kısmı hariç eserin yazıldığı tarih hicrî 1295/1878 yılı olup “يُغْفَرُه” kelimesinin ebced değeridir.²⁴ Harpûtî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*'nin manzuma dönüştürülmüş biçimini ve şerhini bitirdikten sonra taksîm-i arâzî başlığı altında, Osmanlı arazi kanununda yer alan miri arazinin intikaline ve mirasçılar arasında taksimine dair hükümlere yer vermiştir. Miras hukuku sahasındaki her iki eserin de içindekiler kısmında taksîm-i arâzî başlığının yer alması²⁵, bu başlık altında da manzum kısım ve şerhi olması ve bu kısmın sonunda nazmı şerh eden Harpûtî'ye Allah'ın ihsanda bulunmasını istemesi bu kısmın da söz konusu eserlerinin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Bu kısım "يُغْفَرُكَ" kelimesinin ebced değeri olan 1310/1893 yılında kaleme alınmıştır.²⁶

İbrahim Lebib el-Harpûtî, eserine, kendisini layık görmediği ve gücünün yetmediğini bildiği halde Hz. Peygamber'in ferâiz ilmini öğrenmeyi teşvik eden emrine icabet ve itaat etmek zannıyla, Secâvendî'nin söz konusu eserini nazma dönüştürdüğünü, ardından bu manzum eserin anlaşılmasını sağlayacak şekilde şerh edilmesi gerektiğini ifade ederek başlamıştır. Yine kendi ifadesine göre eseri şerh ederken, *el-Ferâizü's-sirâciyye*de yer almayan ve mirasla alakalı soru soran ve cevap veren kimse arasında meydana gelmesi muhtemel bir takım meselelerden bahsetmiştir.²⁷

Harpûtî, daha önce de ifade ettiğimiz gibi eserinde önce konu ile alakalı manzum kısım verir, ardından bu kısım şerhe geçer, şerhte mirasın dağılımıyla alakalı örnek tablolar verir.

²⁴ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 143.

²⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 1, aynı mlf. *Nazmü'l-Ferâiz*, 1.

²⁶ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 150.

²⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 4.

a. Eserin Manzum Kısımının Özellikleri

Manzum kısımda *el-Ferâizü's-sirâciyye*'de geçen bütün ifadeleri nazma dönüştürmez, bu işlemi ihtisar ederek yapar. Bazen söz konusu eserde yer alan mükerrer kısımları ihtisar eder veya önce zikredilene gönderme yapar. Mesela, sahih dedenin mirası meselesini ele alırken dedenin de baba gibi üç hali olduğunu ifade ederek babanın mirası kısmına göndermede bulunmuştur.²⁸

Bazen de Secâvendî'nin âlimlerden naklettiği ihtilafli meselelerde Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan görüşü verir, diğerlerine ise şerh kısmında yer verir. Meselâ Secâvendî, ceninin mirası hakkında farklı görüşleri naklederken Harpûtî, manzumunda Hanefî mezhebinde bu konuda fetvaya esas görüş olan Ebû Yusuf'un görüşünü vermiştir.²⁹ Keza zevi'l-erhâmın mirasçılığını açıklarken Secâvendî, Zeyd b. Sabit, İmam Malik ve Şafîi'nin görüşlerine de yer verirken Harpûtî, bunları sadece şerhte nakletmiştir.³⁰

Bazı durumlarda ise Secâvendî'nin *el-Ferâizü's-sirâciyye*'nin geneline farklı olarak ayrıntıya girdiği hususları nazma dönüştürmez, bunlara şerhte yer verir. Mesela *el-Ferâizü's-sirâciyye*'de hamileliğin azamî ve asgarî süresi hakkında görüşler nakledilirken Harpûtî bunlara manzum kısımda değil, şerhte yer vermiştir.³¹ Manzum kısımda isminin Yakup olması sebebiyle Ebû Yusuf, bazen Yakub olarak geçer.³²

b. Eserin Şerh Kısımının Özellikleri ve Şerh Yöntemi

Harpûtî, eserine ferâizle alakalı iki hadis zikrederek başlar:

“Ferâizi öğrenin ve insanlara öğretin! Çünkü ferâiz ilmin yarısıdır. O unutulacaktır ve ümmetinden çekilip alınacak ilk şey odur.”³³

“Kim bilgisizce veresinin nasibinden bir şeyi eksik verirse Allah da onun cennette nasibini eksik verir. Çünkü adalet terazisi başkası değil ancak budur.”

Ferâizin öğrenilmesi ve öğretilmesini teşvik eden ve ferâizi ilmin yarısı olarak nitelendiren hadisi şu şekilde şerh eder: Hadiste öğrenilmesi ve öğretilmesi istenen şey, ferâiz meselesi, miras paylarının kaynaklardan çıkarılmasının kaidelerinin ilmi ve ferâiz ilminin kendisine bağlı olduğu hesap ilmidir. Ferâizin ilmin yarısı olarak nitelendiril-

²⁸ Secavendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 21.

²⁹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 122.

³⁰ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 89. Ayrıca bk. 52, 119-120, 126-127.

³¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 122.

³² İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 36, 46, 101.

³³ İbn Mâce, *Ferâiz*, 1.

mesini ise altı noktada izah etmeye çalışır: 1. İnsanın haline nispetle ilmin yarısıdır. Zira insanın hali, hayat ve ölüm olmak üzere ikidir. 2. Sebeplere itibarla. Zira mülkiyetin sebebi ihtiyarî ve ıztırarî olmak üzere ikidir. 3. Sevaba itibarla. Zira fıkhnın bir meselesini öğrenen için on hasene, ferâizin bir meselesini öğrenen için yüz hasene vardır. 4. Meşakkate itibarla. Zira ferâiz meselesinde, miras paylarının varislere mirastan artmayacak şekilde belirlenmesinde çok meşakkat vardır. 5. Hakikatine itibarla. Zira ferâiz meselelerinin fûrûu, usulleriyle bilinip anlaşılabilir. Diğer ilimlerde ise durum aksinedir. Onlar sadece usullerini zikretmekle bilinmez, fûrûlarını da zikretmek şarttır. 6. Ferâiz önemli işlerden olması sebebiyle öğrenilmesine teşvik etmek için ilmin yarısı olarak nitelendirilmiştir. Çünkü ferâiz hadiste de ifade edildiği gibi ilk unutulacak ve insanların gönüllerinden çekilip alınacak ilk hükümdür. Keza kaynağı Kur'ân-ı Kerim ve hadislerdir; ferâizi, Allah kendisi güneşin gündüzü aydınlattığı gibi açık bir şekilde belirlemiştir. Bunu ne bir meleğe ne de bir peygambere havale etmiştir. Namaz, zekât, hac vb. diğer hükümler ise ferâizin aksinedir. Onlar hakkındaki naslar mücmel olup sünnet tarafından beyan edilmişlerdir. Ayrıca ferâiz kıyasla sabit olmaz, sadece nas ve icmâ ile sabit olur. Diğer hükümlerin ise nas yanında kıyas ile sabit oldukları da vakidir. Bütün bu nedenlerden dolayı Hz. Peygamber onu ilmin yarısı diye nitelendirmiştir.³⁴

ba. İlm-i Ferâiz İle İlgili Genel Bilgiler Vermesi

Ferâiz kelimesinin sözlük anlamı ve terim olarak ilm-i ferâizden söz eder. Harpûtî'nin belirttiğine göre, ferâiz, “*mükellefe farz kılınan şey*” anlamına gelen farîza kelimesinin çoğuludur ve belirlenmiş olan her şey farîza olarak isimlendirilmiştir. Miras paylarına da hak sahipleri için belirlenmiş olduğundan ferâiz, miras meselelerini bilmeye de *ilm-i ferâiz* denilmiştir. Miras payları, Allah Teâlâ bizzat kendisi belirlediği ve güneşiyle gündüzün aydınlanması gibi açıkça beyan ettiği için ferâiz diye adlandırılmıştır.³⁵

İlm-i ferâizi şöyle tanımlar: “*Varislerden her birinin terikedeki hakkını belirten hukuk ve hesap kaidelerini bilmektir.*”³⁶

Harpûtî, ferâiz ilminin mevzusunu, gayesini, mirasın rûkûnleri ve şartlarını ve miras hukukunun kaynaklarını da sayar. Ferâiz ilminin mevzusu terikeler, gayesi hakların sahiplerine ulaştırılmasıdır. Mirasın rûkûnleri, vâris, mûris ve mevrûs olmak üzere üçtür. Mirasın şartı da üçtür: 1. Mûrisin hakikaten, hükmen veya takdirene ölmesi. Hükmen ölmesine örnek mefkûd, takdirene ölmesine örnek hakkında gurre olan cenindir. 2. Vârisin mûrisin ölümü sırasında hakikaten veya takdirene

³⁴ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 5-6.

³⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 6.

³⁶ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 6.

hayatta olması. Takdiren hayatta olmasına örnek ceninin durumudur. 3. Mirasçılık cihetinin, sebeplerinin ve manilerinin bilinmesi. Miras hukukunun kaynakları, Kitap, sünnet ve icmâ olmak üzere üçtür. Kıyas miras hukukunda kaynak değildir.³⁷ Vârislerin kimler oldukları da bu üç delille bilinir.³⁸

Ashâb-ı ferâizi, nesebî ashâb-ı ferâiz ve sebebî ashâb-ı ferâiz olmak üzere iki kısma ayırır. Nesebî olanlar kan bağından dolayı ashâb-ı ferâizden olanlardır. Sebebî olanlar ise karı ve kocadır. Sebebî olanlara red yapılmaz. Çünkü red sebebi, muayyen hisseyi aldıktan sonra baki kalan yakınlıktır. Karı kocalık yakınlığı hükmîdir, muayyen payı aldıktan sonra sona erer.³⁹

bb. Bazı Fıkhî Terimleri Tanımlaması

Harpûtî, eserinde gerek gördüğü durumlarda gerek miras hukukuna ilişkin terimlerin, gerekse diğer bazı fıkhî terimlerin tanımlarını yapar. Bu tanımları yaparken bazen de sözlük anlamlarına yer verir.

İcmâî şu şekilde tarif eder: “*Muhammed (sas) ümmetinden olan müçtehitlerin görüşünün, herhangi bir asırda şer’î bir hüküm üzerinde ittifak etmesidir.*”⁴⁰

Fasit nikâhı “*sıhhat şartlarından birisi eksik olan nikâh*” diye tanımlar ve buna şahitsiz kıyılan nikâhı örnek olarak verir.⁴¹

Mirasçılığa mani durumları sayarken fıkhî birer terim olan mani ile hacbi tanımlıyor ve aralarındaki farka şu şekilde dikkat çeker: Mani sözlükte engel demektir. Terim olarak “*sebebi meydana geldikten sonra kendisinde bulunan bir manadan dolayı bir şahıstan hükmün kalktığı şeydir.*” Bu şahıs mahrum diye isimlendirilir. Bu tanımla başkasında bulunan bir manadan ötürü veya sebebin meydana gelmemesinden dolayı bir şahıstan hükmün kalkmasına neden olan şey tanım dışı kalır. Başkasında bulunan bir manadan ötürü kendisinden hüküm kalkan şahsa mahcûb (hacbedilmiş) denir. Sebebin meydana gelmemesinden ötürü kendisinden hüküm kalkan kimse, vârise yabancı olan kimse gibileridir. Burada maniden kastedilen mûris olmaya değil vâris olmaya engel olan durumdur. Miras manilerinden bazıları her ikisine birden mani olsa da burada kastedilen vâris olmaya engel olan durumdur.⁴²

³⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 6-7.

³⁸ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 6-7.

³⁹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 10.

⁴⁰ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 9.

⁴¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 9.

⁴² İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 13-14.

Kelâle kelimesinin etimolojik tahlilini şöyle yapmıştır: Kelâle aslında “*yorulmak, kuvvetin gıtmesi*” anlamında mastardır. Sonra oğul ve baba dışında kalanların yakınlığı için müstear olarak kullanıldı. Sanki onların yakınlığı oğul ve baba yakınlığına kıyasla yorgun ve zayıftır. Kelâle geride oğul ve baba bırakmayan ve geride kalanlardan oğul ve baba olmayana da denilir. Hadiste “*Kelâle, oğlu ve babası olmayan kimsedir.*”⁴³ buyurulmuştur. Harpûtî'nin ifadesine göre oğlun oğlu oğula, dede de babaya dâhildir, “*Ey Âdemoğulları!*”⁴⁴ ve “*Ebeveyninizi cennetten çıkardığı gibi*”⁴⁵ ayet ifadeleri buna delalet etmektedir.⁴⁶

Mefkûdu şöyle tanımlar: “*Kendisinden haber alınamayan ve hayatta olduğu ya da öldüğü bilinmeyen kimsedir.*”⁴⁷

Asabe⁴⁸, benü'l-a'yân, benü'l-allât, benü'l-ahyâf⁴⁹, avl⁵⁰, tehâruc⁵¹, münâseha⁵², sahih dede, fasit dede, sahih nine⁵³, hacb, hacb-i noksân, hacb-i hirmân⁵⁴ gibi miras hukuku terimlerini bazen sözlük anlamlarına da yer vererek tanımlar. Bazen de kendi yazdığı manzum eserdeki kelime ve ifadeleri izah eder.⁵⁵

Secâvendî'nin yaptığı tanımlar üzerinde tasarrufları da olmuştur: Mesela Secâvendî, ashâb-ı ferâizi “*Allah'ın kitabında belirlenmiş payları olanlardır.*”⁵⁶ diye tanımlarken Harpûtî, Allah'ın kitabına ilaveten sünnet ve icmâi da tanıma eklemiştir.⁵⁷

bc. Miras Hukukuyla Alakalı Yeni Konulara Temas Etmesi

Gerekli gördüğü yerlerde *el-Ferâizü's-sirâciyye*'de yer almayan bazı miras hukuku konularına temas eder: Örneğin *el-Ferâizü's-sirâciyye*'de mirasçılık sebeplerinden söz edilmezken Harpûtî eserinde “*mirasçılık sebepleri*” diye bir başlık açmış ve akrabalık, nikâh ve velâ olmak üzere üç sebep saymıştır. Nikâh yoluyla verasetin sabit olması için nikâhın sahih bir nikâh olması gerektiğini, sahih olması durumunda

⁴³ Dârimî, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Ferâiz, 26.

⁴⁴ A'râf Suresi, 7/26, 27, 31, 35.

⁴⁵ A'râf Suresi, 7/27.

⁴⁶ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 24.

⁴⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 126.

⁴⁸ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 39-40.

⁴⁹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 41-42.

⁵⁰ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 56-57.

⁵¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 67-68.

⁵² İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 84.

⁵³ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 21, 36, 41.

⁵⁴ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 50-51.

⁵⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 73, 99, 109.

⁵⁶ Secâvendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 2.

⁵⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 10.

fiilen birleşme ve halvet olmasa dahi tevarüsün söz konusu olacağını, fasit ve batıl nikâhta tevarüs olmayacağını belirtmiştir.⁵⁸

el-Ferâizü's-sirâciyye'de miras manileri kölelik, kefarete veya kısas gerektiren öldürme, din ve ülke farkı şeklinde dört tane sayılırken⁵⁹ Harpûti bunlara ilaveten bazı maniler daha ekler. Bunlar şunlardır: 1. Boğularak, yanarak ve göçük altında kalarak toplu bir şekilde ölen akrabalarından kimin daha önce öldüğünün bilinmemesi durumunda bunlar arasında mirasçılık söz konusu olmaz. Bunların birlikte öldüğü farz edilir ve her birinin malı hayatta olan vârislerine kalır, ölümler birbirine vâris olmazlar. Mezhepte tercih edilen olan görüş budur, fetva da bunun üzerinedir.

2. Bir kadın kendi çocuğuyla birlikte başka bir çocuğu da emzirdikten sonra ölür ve hangisinin kadının çocuğu olduğu bilinmezse her iki çocuk da mirasçı olamaz.

3. Peygamberlik. Bu konuda sahîhayn hadisi vardır: “Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Bıraktığımız sadakadır.”⁶⁰

el-Ferâizü's-sirâciyye'de yer almayan vasiyetin ifası meselesini de ele alır. Vasiyetin tanımını yaptıktan sonra vasiyetin gerçek-leştirilmesi için malın taksiminden sonra, kalan oranın mirasçılar arasında taksimine ilişkin bir takım hesaplamalara yer verir ve bu hesaplamaların da diğer miras taksimlerindeki gibi yapılması gerektiğini söyler. Vasiyetin bir ya da birden fazla kişi lehine üçte birden fazla olması durumunda vârislerin tamamının icazet vermemesi veya bazılarının icazet verip bazılarının vermemesi durumunda nasıl gerçekleştirileceği meselesine değinir. Vârislerin hakları verildikten ve vasiyet gerçekleştirildikten sonra geriye bir şey kalması durumunda malın beytülmale kalacağını belirtir.⁶¹

Eserinin sonuna doğru “çeşitli meseleler” başlığı altında *el-Ferâizü's-sirâciyye*'de yer almayan birbirinden bağımsız bir takım meselelere değinir: Bu meselelerden birisi bir kimsenin birden fazla cihetten vâris olması meselesidir. Mesela amcaoğluyla evli olan bir kadın ölürse kocası olan kişi hem koca olduğu hem de amcaoğlu olduğu için iki cihetten vâristir. Bu konuda Ebû Yusuf ile İmam Muhammed arasındaki ihtilafa yer verir ve örnekler vererek meseleyi açıklığa kavuşturmaya çalışır.⁶²

⁵⁸ İbrahim b. Ömer el-Harpûti, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 9.

⁵⁹ Secâvendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 3.

⁶⁰ Buhârî, *İ'tisâm*, 5; Ferâiz, 1; İbrahim b. Ömer el-Harpûti, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 18, 132.

⁶¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûti, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 127-131.

⁶² İbrahim b. Ömer el-Harpûti, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 134-136.

Çeşitli meseleler içinde *el-Ferâizü's-sirâciyye*'de yer almayan bir mesele olan ve mesele-i müştereke de denilen mesele-i osmâniyyeden söz eder. Bu mesele şu şekildedir: Bir meselede koca, anne, iki veya daha fazla ana bir erkek ve kız kardeş ve ana baba bir erkek kardeşler olması durumunda miras taksimi nasıl olacaktır? Bu mesele garip bir meseledir. Burada benü'l-ahyâf yani anne bir erkek ve kız kardeşler vâris olurlar ve benü'l-ayândan olan ana baba bir erkek kardeşleri mirastan mahrum bırakırlar. Bunun sebebi şudur: Çünkü ana bir erkek ve kız kardeşler ashâb-ı ferâizdendir, bunlar hacb edilmezler ve mirastan mahrum bırakılmazlar. Ana baba bir erkek kardeşler ise asabe olup ashâb-ı ferâizin bıraktıklarını alırlar. Burada olduğu gibi ashâb-ı ferâizden bir şey kalmayınca mirastan mahrum kalırlar. Zira koca malın yarısını, anne altıda birini, anne bir kardeşler üçte birini alırlar, mesele altıdan olur ve bunlar hisselerini alınca geriye bir şey kalmaz. Bu Hz. Osman dışındakilere göredir. Hz. Osman ise ana baba bir erkek kardeşlerin babalarını yok sayar veya onu insandan başka bir şey farz eder ve bunları üçte birde ana bir erkek ve kız kardeşlerle müşterek kılar, onları mirastan mahrum kılmaz. Bundan dolayı bu mesele mesele-i osmâniyye ve müştereke diye isimlendirilmiştir. Hz. Osman dışındakilerin bu mesele hakkında çözümlemeleri hakkında şu bilmece vardır: Kadın hamiledir, erkek doğurursa bu erkek mirastan mahrum kalır. Kız doğurursa malın üçte birine varis olur.⁶³

Çeşitli meseleler içinde bu meseleleri ele aldığı başlıkta belirttiği ve şerhte anlamını açıkladığı üzere, bir kimseye cevaplayamayacağı zannıyla soru sorma türünden bazı sorular ve buna kendisinin verdiği cevapları ele alır. Bu tarz bir davranışın zihinleri işletmek ve zekâyı çalıştırmak maksadıyla olması durumunda mubah olduğunu ifade eder.⁶⁴ Bu kısımda ele aldığı bazı meseleler şunlardır: Hangi koca bütün malı alır ve hangi karı mirastan mahrum olur? Bu sorulara şu şekilde cevap verir: Bir kadın ölür ve vâris olarak sadece aynı zamanda amcaoğlu olan eşini bırakırsa bu kişi bütün malı her iki cihetten de alır. Bir müslüman koca ölür ve geride ehl-i kitaptan olan eşini bırakırsa ve de kocanın vârisi bulunmazsa mal beytülmale kalır. Karısı ona mirasçı olamaz. Zira din farkı mirasçılığa manidir.⁶⁵

Ele aldığı garip meselelerden birisi de şudur: Vârislerden birisi doğuda diğeri batıda olsa ve aynı vakitte ölseler, meselâ hicri 10 Zilhicce 1310 yılı Cuma günü güneşin doğuşu veya batışı sırasında veya zeval vaktinde ölseler ve bu şer'î ilamla beyan edilse biri diğesine vâris olur mu? Veya hangisinin önce öldüğü belli olmadığı için aralarında mirasçılık söz konusu olamaz mı ve ölüm anının bilinmemesi

⁶³ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 136-137.

⁶⁴ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 134.

⁶⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 137. Daha fazla örnek için bkz. İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 139-143.

mirasçılığa mani olmaz mı? Bu meselenin halinde yeryüzünün küre oluşuna binaen denir ki: Güneş bir dereceyi (meridyen) yani yirmi saatlik bir mesafeyi dört dakikada kat eder. Buna binaen batıda olanın ölümü yirmi saat mesafede doğuda olana göre dört dakika geç olur. Bu nedenle batıda olan doğudakine vâris olur. Mirası da onun vârislerine intikal eder. Buradan yani bu meselenin fıkıh kitaplarında yer almasından şu ortaya çıkıyor: Fakihlere göre yeryüzü küre şeklindedir. Keza bunu şu sözleri de teyit ediyor: Şafak kaybolmadan fecrin doğmasına binaen yatsı vakti oluşmadığından yatsının vaktinin ve sebebinin olmaması sebebiyle sakıt olduğu, kaza ya da eda edilmesi gerektiği şeklindeki sözleridir. Sebebin oluşmaması bazı azaları kesilenden yıkamanın düşmesine benzer. Mesela sol eli kesilenden abdestte o elini yıkama farziyeti düşer. Oruç, zekât, iddet, satım, selem, icare ve benzeri din ve dünyaya ilişkin olup vakitlere bağlı olan şer'î hükümlerin belirlenmesi ve vakitlerinin tayininde bu vakitlerin belirli olduğu en yakın ülkeye bakılır veya Deccal'ın zuhur edeceği zamanda olduğu gibi süreler takdir edilir. Bu sözlerin en doğrusu ve İmam Şafii'nin görüşüne muvafık olanıdır.⁶⁶ Burada İmam Şafii'nin görüşünü tercih etmesi de ayrıca dikkati çekmektedir. Eserin sonunda taksim-i arâzî diye bir başlık açar ve bu kısımda Kanunnâme-i Arazî'nin 54. maddesi ile bu kanunda tadil amacıyla çıkarılan Tevsî-i İntikal Kanununun 1 ve 2. maddeleri ile bu kanuna yapılan zeyile yer verir.⁶⁷

Osmanlı'da toprak hukukunu kapsamlı bir şekilde tanzim etmek için bir kanunlaştırma ihtiyacı hâsıl olmuş ve 23 Şevval 1274/ 1858'de Abdülmecid zamanında kanunnâme-i arazi kabul edilmiştir.⁶⁸ Daha sonra bu kanunnâme üzerinde çeşitli tadiller yapılmıştır.⁶⁹ Bunlardan birisi de 17 Muharrem 1284/1867'de I. Abdülaziz zamanında çıkarılan Tevsî-i İntikal Kanunudur. Daha sonra bu nizamnameye 29 Rebiülahir 1289/1872'te bir zeyil yapılmıştır.⁷⁰ Tevsî-i İntikal Kanunu miri tarım arazisinde miras hakkını genişletmek amacıyla çıkarılmıştır. Arazinin intikal edeceği kimselerin sayısının artırılmasıyla, mutasarrıfların daha çok çalışarak araziye daha fazla sermaye ve emek sarf edecekleri, böylece hem ferdî hem de millî refah ve servetin artırılacağı düşünülmüştü.⁷¹

Eserinde yer verdiği söz konusu kanun maddeleri miri arazi ve mevkuf arazinin mirasçılara intikaline dair hükümlere yer vermektedir.

⁶⁶ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 138-139.

⁶⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 147-149.

⁶⁸ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Konya 1992, 21.

⁶⁹ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, 338-360.

⁷⁰ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, 344-346.

⁷¹ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, 344.

Arazi kanununun 54. maddesine göre miri ya da mevkuf arazinin erkek ya da kadın mutasarrıflarından birisi ölürse arazi erkek ve kız çocuklarına gerek arazinin bulunduğu mahalde olsunlar gerekse başka bir diyarda bulunsunlar karşılıksız ve bedelsiz olarak intikal eder.⁷²

Tevsî-i İntikal Kanununun 1. maddesinin hükmüne göre, miri ve mevkuf arazinin, mutasarrıfın erkek ve kız çocuklarına eşit bir şekilde intikalini düzenleyen arazi kanununun belirlediği hükümler aynen bakidir. Ancak arazi kanunu sadece çocuklara intikal hakkı tanırken bu kanun çocuklar yanında bir takım akrabalara da intikal hakkı tanımıştır. Buna göre mutasarrıfın çocukları yoksa arazi sırasıyla torunlarına, baba ve anasına, ana baba bir erkek ve baba bir erkek kardeşlere, ana baba bir kız ve baba bir kız kardeşlere, ana bir erkek kardeşe, ana bir kız kardeşe bedelsiz olarak ve eşit bir şekilde intikal edecektir. Bunlardan hiçbiri yoksa kocadan karıya, karıdan kocaya intikal edecektir.⁷³

Tevsî-i İntikal Kanununun 2. maddesinin hükmüne yukarıda sayılan vârislerden birinci derecede itibara alınanlar var iken diğerleri vâris olamazlar. Mesela çocuk varken toruna, torun varken ana babaya intikal etmez. Ancak anne babası hayatta iken vefat eden erkek ve kadının çocukları dede açısından çocuk yerine geçecek ve anne babaları yerine kaim olacaklardır.⁷⁴

Bu kanuna yapılan zeyilde ise ric'î talak iddeti dolmadan veya sahih evlilik gerçekleşip de birleşme ve halvet olmadan eşlerden birinin ölmesi durumunda sağ kalan eş şer'î hukuka göre mirasçı olacağı gibi intikal hakkına da sahiptir. Keza ölüm hastalığında eşini bâin talakla boşayıp iddet dolmadan koca ölse nasıl ki şer'an kadının miras hakkı varsa intikal hakkı da bulunacaktır.⁷⁵

bd. Bazı Usul Meselelerine Temas Etmesi

Kıraat farklılıklarının delil olacağı kanaatini taşıyor. Anne çocuklarının mirastan alacakları pay ile alakalı olarak şöyle der: Anne çocuklarına gelince üç hal vardır: Bir tane ise altıda birdir. Bu konuda ayet vardır: *“Eğer bir erkek veya kadının, ana babası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer.”*⁷⁶ Burada erkek yahut kız kardeşlerden muradın anne çocukları olduğu hususunda icmâ vardır. Buna Ubeyy'in (ra) *“erkek yahut kız kardeşler”* ifadesinden sonra *“anneden”* kaydını eklediği kıraat delalet etmektedir.⁷⁷

⁷² İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 147.

⁷³ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 148.

⁷⁴ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 148-149.

⁷⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 149.

⁷⁶ Nisa Suresi, 4/12.

⁷⁷ Secavendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 23-24.

Nas ile kıyasın hilafına hüküm verileceğini belirtiyor. Mesela mirasta asıl olanın erkeklerin kadınlardan fazla pay alması iken bu aslın kıyasın hilafına olarak nasla anne çocukları hakkında terk edildiğini belirtiyor. Bunun delili de “Eğer bir erkek veya kadının, ana babası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar.”⁷⁸ ayetinde yer alan üçte birde ortaklık ifadesidir.⁷⁹

Eşlerin birbirlerine mirasçılığının da kıyasın hilafına nasla sabit olduğunu söyler. Eşlere red yapılmayacağını ifade ettikten sonra Hz. Osman'ın sahabenin cumhurunun hilafına eşlere de red yapılacağı görüşünü tenkit sadedinde der ki: Karı kocanın mirası kıyasın hilafıdır. Çünkü onların arasındaki bağ nikâhtır. Bu bağ ise ölümle kesilmiştir. Nas ile kıyasa aykırı olarak sabit olan şey nassın varit olduğu alana mahsus kalır. Karı kocanın nasipleri üzerine ziyade yapılması hakkında ise nas yoktur.⁸⁰

Mefkûda kimsenin vâris olamayacağını ifade ederken onun ıstışâ-bü'l-hâl ilkesi gereğince hayatta sayıldığını ifade eder ve bu ilkenin olmayan şeyin ispatında değil olanın olduğu hal üzere bırakılmasında muteber olduğunu belirtir.⁸¹

be. Konuyla Bağlantılı Olarak Bazı Hukukî Meselelere Temas Etmesi

Bazen konu ile alakalı olarak bazı hukukî meseleleri ele alır: Miras manileri arasında sayılan ve kısas ve/veya kefareti vacip kılan öldürmeyi ele alırken Hanefî mezhebine göre amden öldürme, şibh-i amd ile öldürme, hata ile öldürme ve hükümlerini açıklıyor ve bunların mirastan mani kılıp kılmayacaklarına değiniyor. Öldürme haklı bir sebebe dayanmıyorsa bütün bu suretlerde katilin mirastan mahrum kılınacağını ifade ediyor ve buna naklî ve aklî delil getiriyor. Naklî delili Hz. Peygamber'in şu buyruğudur: “Katil maktulün hiçbir şeyine vâris olmaz.”⁸² Aklî delili şudur: Katile mirastan pay verilirse yer-yüzünde fesat çıkardı. Çünkü herkes malı nedeniyle mûrisini öldürürdü. O zaman da katilin vâris kılınması fesat sebebi olurdu. Bu da şu ayetin kapsamına girer: “Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”⁸³ Mûrisini kısas, had uygulaması nedeniyle ya da nefsi müdafaa için öldüren kimse ile katil çocuk ve deli mahrum kalmaz. Tesebbüben öldüren de mirastan mahrum kalmaz. Baba tedip kastıyla çocuğunu

⁷⁸ Nisa Suresi, 4/12.

⁷⁹ Secavendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 24.

⁸⁰ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 69.

⁸¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 126.

⁸² Dârimî, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Ferâiz, 41.

⁸³ Bakara Suresi, 2/60, Ankebût Suresi, 29/36.

döver ve çocuk ölürse Ebû Hanife'ye göre mirastan mahrum kalır, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise mahrum kalmaz.⁸⁴

İrtidat eden kadının öldürülmeyeceğini müslüman oluncaya ya da ölünceye kadar hapsedileceğini, zira Hz. Peygamberin kadınları öldürmekten nehiy ettiğini ifade eder. Aynı şekilde asıl olan ukubetin ahirete bırakılmasıdır. Ancak erkek hakkında bu kaidenin dışına çıkılmıştır. Zira kendisinin İslâm ülkesine savaş açma ihtimali vardır, bu şerrin ise def edilmesi gerekir. Mürtet kadın ve erkek ne müslümana ne de mürtede vâris olur. Ancak yaşadığı bölgenin tamamı irtidat ederse aslı kâfir gibi birbirlerine mirasçı olurlar.⁸⁵

bf. Verilen Hükümleri İspat Yöntemi

Bazı durumlarda ele alınan konuyla alakalı ayet⁸⁶, hadis⁸⁷, icmâ⁸⁸ gibi naklî deliller getirmesi yanında, gerek nakilde bulunduğu âlimlerin görüşlerini gerekse kendi görüşünü ispatlamak için aklî deliller nakleder ve ileri sürer.⁸⁹

Örneğin kâfir ile müslümanın birbirine mirasçılığı meselesini ele alırken kâfirin müslümana vâris olamayacağı hususunda icmâ olduğunu belirtir. Müslümanın kâfire mirasçı olup olmaması hususunda ise müslümanın kâfire mirasçı olamayacağı görüşünü tercih eder ve Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit ve sahabenin geneli ile Hanefî ve Şafîîlerin bu kanaatte olduklarını belirtir. Bu görüşün naklî delili şu hadistir: “İki farklı dinden olanlar birbirine vâris olamazlar.”⁹⁰ Bu görüşünü aklî şu şekilde ispatlamaya çalışır: Miras yardım etmeye delalet eder. Müslümanla kâfir arasında yardım olmayacağına göre mirasçılık da söz konusu olmaz. Küfrün tek millet olduğu kaidesinden hareketle kâfirlerin farklı dinlere mensup olsalar da birbirlerine mirasçı olacaklarını belirtir. Muâz b. Cebel, Muaviye b. Ebî Süfyan, Hasan, Muhammed b. el-Hanefiyye, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn ve Mesrûk gibi âlimlere göre müslüman kâfire mirasçı olabilir. Bunlar “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün gelemez.”⁹¹ hadisini delil getirirler. Harpûtî bu görüşe şöyle itiraz eder: Bu hadiste maksat İslâm'ın kendisidir. Nitekim müslümanla kâfir olanın evliliğinden doğan çocuğun müslüman olduğuna hükmedilir veya bundan murat edilen akıbet hususunda müslümanların galip gelecekleri, yardıma mazhar olacaklarıdır.⁹²

⁸⁴ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 14-15.

⁸⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 133.

⁸⁶ Secavendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 19-20, 22, 24, 26-27, 34, 89.

⁸⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 36, 41, 48-49, .

⁸⁸ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 24, 36-37.

⁸⁹ Secavendî, *el-Ferâizü's-sirâciyye*, 10, 20, 21. Ayrıca bkz. İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 10, 13, 26-27, 119.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Ferâiz, 10.

⁹¹ Buhârî, *el-Câmiü's-sahîh*, İstanbul 1992, Cenâiz, 80.

⁹² İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 15-16.

Müslümanların farklı ülke vatandaşları olmalarının mirasçılığa engel olup olmadığını şöyle ifade eder: Ülke farkı müslümanlar arasında mirasçılığa mani değildir. Mesela müslüman tacir veya esir darülharpte ölse darülsîlâmda olan yakınları ona vâris olur. Çünkü müslümanlık onların aralarını birleştirir, aralarında yardımlaşma ve dayanışma dinen farzdır. Bu sebeple ülke farklılığına itibar edilmez. “*İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur.*”⁹³ ayetinin hükmü hicret farz iken geçerliydi. Bugün ise birbirlerine vâris olmaları gerekir. Çünkü hicret hükmü “*Fetihten sonra hicret yoktur.*”⁹⁴ hadisiyle neshedilmiştir.⁹⁵

Mirasın taksiminin vasiyet yerine getirildikten sonra yapılmasının gerektiğini, lehine vasiyette bulunulan kimsenin malı mirasçılarla birlikte paylaşması durumunda payının azalacağını şöyle örneklendirir. Mesela bir kadın geride bir koca ve iki öz kız kardeş bıraksa ve malının üçte birini Zeyd’e vasiyet etse ilk olarak vasiyet edilen üçte bir maldan çıkarılır ve Zeyd onu alır. Kalan da yediden taksim edilir. Üçünü koca dördünü kızlar alır. Eğer vasiyet edilen pay çıkarılmazsa terikenin dokuzdan taksim edilmesi gerekirdi. Bu durumda lehine vasiyet edilen iki, koca üç, kızlar da dördünü alırdı ve lehine vasiyet edilenin payı azalırdı.⁹⁶

bg. Ayetleri ve Hadisleri Açıklaması

Bazen ayet tefsiri yapar: Hanefî mezhebine göre ölünün vasiyeti varsa borçları ödendikten sonra yerine getirilir. Nisâ Suresi 4/11. ayette “*Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altında bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altında bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin) yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır.*” vasiyetin yerine getirilmesinin borçların ödenmesinden sonra olduğu buyrulmaktadır. Burada vasiyetin borca takdimini şöyle tefsir eder: Vasiyetin gerçekleştirilmesinde gevşeklik gösterme ihtimali olduğundan dolayı Allah ona özel önem vermiştir. Çünkü vasiyet borcun aksine karşılıksız olması nedeniyle mirasa benzer. Vârisler borcu ödeme konusunda gönül rahatlığı içinde olurlar, vasiyette ise böyle değildir.

⁹³ Enfâl Suresi, 8/72.

⁹⁴ Buhârî, Cihâd, 1, 27.

⁹⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 17.

⁹⁶ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 8.

Ayet ayrıca vasiyetin de yerine getirilmesinde acele edilmesi hususunda borç gibi olduğunu tembih etmektedir.⁹⁷

Eserinin bazı yerlerine hâşiyeler koymuştur. Buralarda bazı fikhî meselelere temas etmiş⁹⁸, ele alınan konuda delil olan ayetleri ve tefsirlerini zikretmiştir. Ayet tefsirlerinde kaynak olarak Fahreddîn Râzî'nin *et-Tefsîrû'l-kebîr*'ini kullanmıştır.⁹⁹

Yukarıda geçen ferâizle ilgili hadisle ilgili değerlendirmesi hadis şerh etmesine örnek olarak zikredilebilir.

Eserinde bazen Hanefî mezhebi imamları arasındaki görüş farklılıklarına da yer verir¹⁰⁰ ve bunlardan fetvaya esas olanları belirtir.¹⁰¹ Fetvaya esas olan görüşün gerekçesini belirtir.¹⁰² Hanefîlerle Şafîîlerin ihtilaflarını zikrettiği de olur.¹⁰³

c. Eserin Kaynakları

Eserinde ismini zikrettiği kaynaklar şunlardır:

el-Ferâizü's-sirâciyye'den "kitap" diye söz etmektedir.¹⁰⁴

Zâhirü'r-rivâye kitapları¹⁰⁵

Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1209) *et-Tefsîrû'l-kebîr*'i

Ebü'l-Fazl İbnü's-Şihne'nin (ö. 890/1485), *Şerhü'l-Manzûme fi'l-ferâiz*'i: Bu eserden ferâizle alakalı şiir nakilleri yapmıştır. Mesela teride hak sahibi olanların kimler olduğu ile alakalı olarak bu manzûmeden altı mısra aktarır.¹⁰⁶

Zeynüddîn İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'i¹⁰⁷

Ebü'l-Feth Burhâneddîn Nâsır b. Abdüsseyyid b. Ali Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) *el-Muğrib fi tertîbi'l-Mu'rib*'i: Fikhî terimlerin sözlük anlamlarını verirken genellikle bu eserden istifade etmiştir.¹⁰⁸

*el-Fetâva'l-Hindiyye*¹⁰⁹

İbn Vehbân'ın (ö.768/1367) *el-Manzûmetü'l-Vehbâniyye, Kaydû's-şerâid ve nazmü'l-ferâid* veya *Manzûmetü İbn Vehbân* diye de anılan manzum eserinden¹¹⁰ nakiller yapar.¹¹¹

⁹⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 7-8.

⁹⁸ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 7.

⁹⁹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 19, 21, 22, 26-27, 28, 35, 74.

¹⁰⁰ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 107, 111.

¹⁰¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 41.

¹⁰² İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 97-98.

¹⁰³ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 48.

¹⁰⁴ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 29.

¹⁰⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 28, 74, 103.

¹⁰⁶ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 9.

¹⁰⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 18.

¹⁰⁸ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 42.

¹⁰⁹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 15, 42, 45, 90, 116, 135.

İbn Vehbân'ın *İkdü'l-kalâid fî halli's-Şerâid*'i: Bu eser İbn Vehbân'ın önceki eserinin şerhidir.¹¹²

Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût*'u¹¹³

Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Şerhü'l-Ferâizi's-sirâciyye*'si¹¹⁴

Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin (ö. 1103/1692) *Fetâvâ-yı Ali Efendi* adlı eseri¹¹⁵

Âlim b. Alâ'nın (ö. 786/1384) *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'si¹¹⁶

İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö.956/1549) *Mülteka'l-ebhur*'u¹¹⁷

2. Nazmü'l-karâiz fî fenni'l-ferâiz İsimli Eseri

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi bu eseri Osmanlıca kaleme almış olup, önceki eserinin manzum kısmının Osmanlıca manzum hale getirilmiş biçimidir. Bu itibarla önceki eserinin manzum kısmında ele alınan konulardan söz etmekte, ondan farklı olarak herhangi bir konuya temas etmemektedir.

Şimdi Osmanlıca kaleme almış olduğu bu eserinde yer alan miras hukuku ile alakalı bazı beyit ve kıtalara bakalım:

Terikedeki Haklar

Terike-i meyte ta'alluk eyledi dört hak imâm
Evvelâ teşhîz ü tekfîn sâniyen deyn-i enâm
Sâlisen oldu vasiyyet ki sülüsüdür menfezi
Râbi'an taksim-i emvâl ki selâsedir me'hazi

Mirasçılık Sebepleri

Üçdür esbâb-ı verâset eyle ezber evvelâ
Bil karâbetle nikâh oldu dahi mutlak velâ

Muayyen Paylar

Oldu Kur'ân'da musarrah farzılar şeş nûr-ı ayn
Nisf ve rubu' ve sümün ve sūdüs ve sülüs ve sülüsân darbeteyn

¹¹⁰ Özel, Ahmet, "*İbn Vehbân*", DİA, XX, 442.

¹¹¹ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 73.

¹¹² Özel, Ahmet, "*İbn Vehbân*", DİA, XX, 442.

¹¹³ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 99.

¹¹⁴ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 42, 112-113.

¹¹⁵ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 113.

¹¹⁶ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 113.

¹¹⁷ İbrahim b. Ömer el-Harpûtî, *Neşrü'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, 129. Hâşiyede bu eserden iktibas vardır.

Boğularak Ölenler ve Benzerleri

Misli garkâ olsalar hep bir cemâat el-iyâz
 Bulmasa evvel ölen hem âharından imtiyâz
 Vâris ol kimse olur ki vârisinden kaldı hayy
 Bazısı hem bazından alamaz zerrece şey
 Cehl-i vâris cehl-i tarih oldular hem mâniîn
 Enbiyâ hakkında irs olmaz buyurdu nûr-ı ayn (efendimiz)

SONUÇ

İbrahim el-Lebib b. Ömer el-Harpûtî, Harput'un yetiştirdiği önemli âlimlerden birisidir. Çeşitli ilim dallarına ait kaleme aldığı eserler yanında, İslâm miras hukuku sahasında kaleme aldığı Arapça *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz* ve Osmanlıca *Nazmü'l-karâiz fî fenni'l-ferâiz* isimli iki eseri mevcuttur.

Her iki eser de Haneî mezhebinde miras hukuku sahasında geniş bir literatürün oluşmasına sebep olmuş Secâvendî'ye ait *el-Ferâizü's-sirâciyye* üzerine yapılmış birer çalışmadır.

Harpûtî'nin ilk eseri manzum ve şerh olmak üzere iki kısımdır. Manzum kısmı Secâvendî'nin eserinin nazma dönüştürülmüş biçimidir, şerh kısmı da bu kısmın şerhidir. İkinci eser ise ilk eserin manzum kısmının Osmanlıcaya çevrilmiş kısmıdır. Onun Arapça manzum eser kaleme alabilmesi ileri derecede Arapça bildiğine ve miras hukuku sahasında derinleşmiş olduğuna işarettir.

Onun bu eserleri İslâm miras hukuku sahasında yapılmış önemli çalışmalardan birisidir. Süleymaniye Kütüphanesi Harput Koleksiyonunda bulunan bu eserler edisyon kritiğinin yapılması için araştırmacıları beklemektedir.

Özelde Harput Araştırma Merkezinin genelde Fırat Üniversitesi'nin gerek bu eserlerin, gerekse Harput yöresinde doğan âlimlerin yazma halinde bulunan eserlerinin tahkikli neşrini yapmaları âcizane tavsiyemizdir.

KAYNAKÇA

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmiü's-sahîh*, İstanbul 1992.

Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Konya 1992.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl (ö. 255/868), *es-Sünen*, İstanbul 1992.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as *es-Sicistânî* (ö. 275/888), *es-Sünen*, İstanbul 1992.

Harpûtî, İbrahim el-Lebîb b. Ömer, *Nazmü'l-karâiz fî fenni'l-ferâiz*, Süleymaniye Kütüphanesi Harput Yazmaları Bölümü, numara 79.

Harpûtî, İbrahim el-Lebîb b. Ömer, *Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz*, Süleymaniye Kütüphanesi Harput Yazmaları Bölümü, numara 79.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (ö. 275/888), es-Sünen, İstanbul 1992.

Koca, Ferhat, “*el-Ferâizü's-sirâciyye*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), XII, 367-368, İstanbul 1995.

Özel, Ahmet, “*İbn Vehbân*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), XX, 442-443, İstanbul 1999.

Özel, Ahmet, “*Secâvendî, Muhammed b. Muhammed*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), XXXVI, 266-268, İstanbul 2009.

Secâvendî, Ebû Tâhir Sirâcüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdîrreşîd es-Secâvendî (ö. 596/1200'den sonra), *el-Ferâizü's-sirâciyye* (hazırlayan: Muhammed Masum b. Ahmed Vanlıoğlu), İstanbul 1999.

Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında*, İstanbul 1959.

EKLER

I. Neşrû'l-karâiz şerhü'l-Ferâiz İsimli Eserinin Manzum Kısım

يفتح أبواب بلا وسائل صل على محمد و آله و العلماء الوارثين الأنبياء و من ذكاء قابسوا الأنوار و علموها الناس حسب الاقتضا ميزان عدل من جوامع الكلم إجابة من كان خيرا أوتى و هو معين من يعين عبده	باسمك يا مجيب كل سائل يا واهب الشكر على نواله و صحبه المكملين الأنقياء و بعد ذا مترجموا الآثار قالوا ألا تعلموا الفرائضا و ما لها لأنها نصف العلم فقال إبراهيم الخربوتي بعون من يكفي لعبد وحده
المقدمة تعلقت و رتبت مجتمعه تنفيذها من ثلث البقية بالحجج الثلاث في الإرث أسباب الإرث ثلاثة رحم نكاح أو ولا	بتركة الميت حقوق أربعة تجهيزه فالدين فالوصيه فيقسم الباقي من الثلاث أسباب إرث إعلمن أولا
ترتيب الورثة من في الكتاب قدرت سهامهم مبقي و عند الانفراد أحرزوا مولى العتاقه و من عصبته يقدر حق لهم لا السببي مولى الموالاة و ذا الترتيب ع للغير لم يثبت به و هو اجتناب ثم لبيت المال و الحسنى له	ابدا بأهل الفرض يا إمام هم فالعصبات نسبيا من أفرزوا و سببا من الولا لحدثه؟ فاردد على أهل الفروض النسبي ثم ذووا الأرحام من في الأربع فمن بإقرار له قيد النسب ثم مزيد الثلث للموصى له
المانع من الإرث الرق و القتل الذي كان معه خذ و اختلاف الدين و الدارين أو روحهم يقتل أو هدم زهق معرفة الفروض و مستحقها نصف و ربع ثمن ثلثان	يمنع إرثا واحد من أربعة قصاص أو كفارة هذين كمن يموتون بحرق أو غرق مقدر الفروض في القرآن

أصحابها اثنا عشر هم صنفان أبوه زوج و أخ قد ينسب فزوجة بنت و بنت ابن هيه وجدة فاسد جد لم يصل	ثلث و سدس ستة نوعان أربعة من الرجال هم أب بالأم من امرأة ثمانية و الأخوات أطلقن و الأم صل
الأب و الجد بابن أو ابن إبنه و إن سفل بنت و بنت ابن و إن لم يوجد جدا صحيحا حين إذ ما كان هو	للأب فرض سدس فيما أنزل فرض و تعصيب معا إذ توجد فمحض تعصيب و خذ مكانه
أولاد الأم زاد فثلثا مستقيما أقسم و الأب و الجد خلاف لم يقل	سدس لفرد ولد أم و لمن أسقط بولد و بولد ابن سفل
الزوج و الزوجة أو ولد الإبن و نصف إن فقد يقسم في أكثر ما للواحدة	للزوج ربع ولد إذا وجد نصفهما لزوج على حده
الصلية و الإبنية و الثلثين إجعل فوق الواحد لذكر كخط الأنثيين و إن تكن صليبتان تحجب كان غلام فيعصب لهن يسقطن بالإبن عن تشبيبه	النصف للبنت أي المستوحدة عصبة بالإبن فاقسم عيني بنات الإبن كالبنيات فاحسب إلا حذاءهن أو أسفلهن سدس لهن إن تكن صليبيه
الأخوات لهما و لأب النصف و الثلثان و اجعل عصيته و مع بنات أو بنات الإبن في النصف و الثلثين أصلها ابن بالأخ أو مع البنات المعقبه ثم بنوا الأعيان و العلات و الأب بالوفاق أو بالجد بأخوة أي لهما و اللاتي من أخوات لهما أو اتي	الأخوات كابنة لها الهبة بإخوت للأبوين يعني و لأب مثل بنات الإبن و السدس و الحرمان و اجعل عصيته كذا مع الابنية الفتاة تسقط بابن ساقلا في الع عند الإمام و بنوا العل عصبة صرن مع البنات
الأم أو ولد ابن كان أو اثنان و ثلث كل إن يغب من سيقا إن كان عند الأبوين اثنين	السدس للأم مع الولدان من إخوة أو أخوات مطلقا و ثلث ما أبقى أحد الزوجين
الجدة واحدة أو فوقها ثم احسب بالأم دع و الابوته بالأب و تحجب البعدى بمطلق القرب فالسدس في تقسيمه قولان محمد يعطي لها ثلثين	لجدة سدس لأم أو أب ثابتة سوية بالرتب كذا اتركن بالجد إلا أم الأب إن كان في إحداهما وصلان فاقسم ليعقوب على نصفين
(العصبات) (العصبة بنفسه) بنفسه بغيره مع غيره مؤنت و هم صنوف أربعة هم ثم أصل الميت أباء عنوا ثم بنوهم جزء جد بعده الأقربين خذ علوا أو سفلوا مذكرا مؤنثا يا أبت قراية واحدة لو تستوي دون بني العلات تبكي المحترث عصبة قد صيرتها البنت كذا ابنه من ابنها لا ترتب أعمام جد بعده لا تشبهه و بعده ابن لهما على الرتب و عم جد و ابنه أنزل و ارتق و لولدي عم أبيه المحترم على ابن عم لهما لا ترتب	عصبة ثلثة بأسره بنفسه مذكر ما أتبعه فجزء ميت أي بنوه أو بنو جزء أبيه إخوة فعده أعمامه ثم بنوهم نزلوا ثم ارجحن بقوة القرابة و ذو القرابتين أولى من ذوي فإن أعيان بني الأم ترث فالأخ يعني لهما و الأخت أولى من الإخوة يعني لأب أعمام ميت ثم أعمام إيه فعم ميت لهما ثم لأب كذلك عم الأب و ابنه التقى و لابن عم الميت رجح يا ابن عم كذلك رجح عم ميت لأب (و لو لأب)

العصبة بغيره

بغيره اللاتي لها الثلثان و النصف يشتركن للاخوان
صلبية و ابنية أصغر بي و الأخوات لهما و لأب

العصبة مع غيره

مع غيره قل أخوات ذكرت عصبة مع البنات صيرت

آخر العصبات مولى العتاقة

عصبة من بعدها مرتبته قانبا لمولى مع أب لو تركه
يعقوب أعطي سدس مال للأب خلاف جد بعد مولى قد رحم
و الأخ مع جد على لمولى ذو رحم محرم على من ملكا
ولاؤه بقدر عتق مطلقا مدبراه كاتباً مجرورا
مولى العتاقة و من عصبته عندهما فلاينه أعلم تركه
و لإبنه الباقي كما في النسب مع ابنه على الوفاق قد حرم
قد سويا و قال جد أولى يعتق قد رما يكون ما لكا
لا شيء للنساء إلا المعتقا بالنقل قل و لا تكن مغرورا

الحجب

فحجب نقصان لخمسة فهم فحجب حرمان لديه الأقرباء
هم ستة فابن أب زوج و أم يرث بحجب على حالين
فمنع من به لميت ينمي مثل ابن الإبن مع كون الإبن
لا يحجب المحروم في التحقيق و يحجب المحجوب بالحجبين
زوجان أخت للأب ابنيته أم صنفان صنف منها لن يحجبا
و البنات و الزوجة إن تحفظ تؤم صنف و مبناه على أصليين
يحرم شخص غير ولد أم و الأقرب الأقرب أصله ابن
كالكاقر القاتل الرقيق كالأخ و الأخت مع الأبوين

مخارج الفروض

الفرض نصف ربع ثمن كذا الفرض نصف ربع ثمن كذا
مخرج كل وحده مأخذه مخرج كل وحده مأخذه
إن جاء من نوع ثلث او ثني إن جاء من نوع ثلث او ثني
إن خلط النصف بكل الثاني إن خلط النصف بكل الثاني
الربع إذا كان هو المختلطا الربع إذا كان هو المختلطا
بينهما ثمنا لدى تنزونا بينهما ثمنا لدى تنزونا

العول

إن ينتقض مخارج الأسهم إن ينتقض مخارج الأسهم
عولا و عدلا تحت نوعين هيه عولا و عدلا تحت نوعين هيه
ثلثة و اثنان ثم قولوا ثلثة و اثنان ثم قولوا
عولا إلى عشرة و اثنا عشر عولا إلى عشرة و اثنا عشر
أربعة عشرون قد تعول أربعة عشرون قد تعول
لأبن مسعود مع ابن ملحد لأبن مسعود مع ابن ملحد

توحيد المخرج و تصحيح المسئلة

و وحد المخرج ثم صححا و وحد المخرج ثم صححا
بين سهام و رؤس انظروا بين سهام و رؤس انظروا
ثم اقصد القسمة من بين العدد ثم اقصد القسمة من بين العدد
إن واحد أفنى لديها الأخرى إن واحد أفنى لديها الأخرى
إن ثالث أفناها توافق إن ثالث أفناها توافق
إن واحد أفناها تباين إن واحد أفناها تباين
ثم اثنتين مسئلة أو عولها ثم اثنتين مسئلة أو عولها
ما من أصول تلك للفرق ما من أصول تلك للفرق
يحصل نصيب فرقة برأسها يحصل نصيب فرقة برأسها
إن تضربوا يحصل منى أفرادها إن تضربوا يحصل منى أفرادها
و أنسب إلى مضروب أصل المسئلة و أنسب إلى مضروب أصل المسئلة
في الأصل من جزء من اثني عشره في الأصل من جزء من اثني عشره

أو نصف أو مثليه أو من عشره¹¹⁸

¹¹⁸ طريق آخر لتوحيد المخرج

و أقسم على الأصلي باجتهد ما ليس أصليا من الإعداد

قسمة التركة بين الورثة و الغرماء

تركة قل و بها و نعمت
في تركة في الوقف أو في العين
كذلك و العكس من الصحيح
فاعمل كما عملت قبل فاتركه
و الجمع تصحيحا فخذ كما هما

التخارج

ثم اقسام الباقي لسهم المخرج
فواحد للعم و اثنان لها

الرد

إن فضل المخرج عن أسهمهم
أربعة هن فقل للسانل
جنسا فقط فالرأس منه عده
فاجمع لنيل المخرج ابني أسهما
وجدته مسئلتين فاتخذ
و فضلا انظر و لأخرى المخرجا
فالمخرج الثاني اضربن في الأولى
فيه و سهم صحبه في فضلها

مقاسمة الجد

يا ربنا صل على خير الوري
و شرعه بقدر وسع بينا
قول الإمامين أما لم يفت به
مع ولد أعيان و علالت فقد
كأحد الإخوة جد قاسمه
من أصل مال غير من بضيره
فولد علالت له النواقي
متى تكن فأفضل الثلثة
و قسمة و السدس من تمام
عصبة و لو مع البنات
غير مجاوز لها عن حد
فيها نواته لأكبريه
في الزوج و الأم لأكثريه
لا الأخ و الأختين ها لزين
إذا أقل من مثاليه و جد

المناسخة

إن صار ميراثا لباقي الأقرباء
إلى نصيب ميت ثان وإلى
تمائل توافق تباين
إلا فتصحيحا ثنى اضرب وفقه
ثم سهام صحبه اضرب ذا السبق
و سهم وارثين للثاني أعنه
أو وفقه و هكذا من بعده

ذووا الأرحام

فرض و لا عصبة فاتخذ
ولد بنات و بنات الابن
فاسد جدة و جد إعلموا
و جدة بفاسد الجد انتمت
مطلق ولد الأخوات وارث
قل و بني الإخوة للام أرزقوا
كالعم للام و كالعلمات

ثم على التصحيح حيث انقسمت
و إلا فكل سهم اضرب عيني
ثم اقسام المبلغ في التصحيح
أو بعد ضم الصفر في ذي التركة
عد ديون الغرماء أسهما

اطرح من التصحيح سهم المخرج
إن أخرج العم و أم يعطها

يعطى لأهل الفرض قدر سهمهم
لارد للزوجين في المسائل
إن كان من ردوا عليه وحده
و إن يكن جنسين أو فوقهما
و فيها من لا يرد فيه إذ
من مخرج الأولى بفرض أخرجها
إن مستقيما فيها و إلا
أو وفقه فيها و سهم أهلها

سبحانك اللهم يا رب البرا
و صحبه من اتقى نبينا
فقسمة الأجداد هذا فانتبه
زيد ابن ثابت يقول أمر جد
أفضل الأمرين هما المقاسمه
و بعده يعطى نصيب غيره
من نصف أو ثلثين أو من باقي
و ثلث كل و أولوا الوراثه
فثلث ما أبقى ذوا الأسهم
دع ببني الأعيان للعلات
يجعلها عصبة مع جد
أي فرضها إلا في الأكدرية
يقاسم الجد في الأكدرية
أختا بعيد الجمع للسهمين
فقسمة في الأول الخير لجد

و قبل تقسيمك بعض الأنصبا
فانظر لدى تصحيحك المسائل
تصحيحك الثاني إلى ما بينوا
أشكر على تماثل إن تلقه
أو عينه في عين تصحيح سبق
في وفق تصحيح ثنى أو عينه
تضربه في كل ما في يده

ذو الرحم كل أقرب ليس بذي
أربعة صنف لميت يديني
فمن إليهم ينسب الميت هم
جد إلى ميتة بالأم مت
من ينتمي للأبوين ثالث
كذا بنات إخوة قد أطلقوا
فمنتمي الجد أو الجدات

متحد الجنس خذن أفحنمه في الآخر اضرب أخذا أعظمه
ثم اضرب الأصلي في ذا الحاصل إن لم يكن و صورة فواصل
Tekrardan kaçınmak için bu kısmı kitaba
eklememiştir. (Neşrû'l-karâiz, 60)

أخواله خالاته من بابهم	فهو لا و كل من أدلى بهم
أولهم أقربهم للحارث	إن استوى كل فولد الوارث
إن لم يكن أو كان كل هؤلاء	ففي الفروع اعتبروا الوصف خلا
محمد يأخذ من أصول	عند الاختلاف وصفها المقبول
و من فروع عددا و قالوا	وجهة كصفة مقالا
بخمسة الأصول دوما انتلف	و أقسم على أول بطن يختلف
ذكورهم إناثهم خذ طائفة	ثم اختصر أبدانهم بالسابقة
و مطلقا سهامهم بها اختصر	أبدان بطن آخر لا تختصر
أولهم أقربهم للحارث	إن استوى كل فمذني الوارث
ثالث لمذني الأم و الثلثان	لمن دنى بالأب قول ثاني
إن استوا و ليس من يدني به	أو كان كل منهم يدلي به
و اتفقت صفات من دنوا بهم	و اتحد الحيز أي من قريبهم
فاقسم على الأبدان نور عيني	لذكر كحظ الأنثيين
صفات من دنوا به إن تختلف	يقسم على أول بطن يختلف
إن يختلف حيزهم من مقربه	فالثلث و الثلثان حسب المرتبة
من سهمه الثلث أو ثلثان	كجدة و جد صنف ثاني
لا يمكن التعداد فيه مطلقا	أي لا مقدرا و لا محققا
لذاك في أخذ البطون اتفقا	بلا اعتبار عد من تفرقا
كذاك في أصول صنف رابع	في غير ذا الخلاف كالأترا ب ع
هذا تتممة لصنف ثاني	في ذاك بالوافق للبيان
أولهم الأقرب يا ذا النسب	إن استوا فولد المعصب
أولاد ولد أمه إذ تستوي	تقسيمهم بأصلهم فهو السوى
و عند يعقوب هو الثلثان	و الثلث بالنظرة للأبدان
و إن يكن كل وليد العصبه	أو بعضهم ممن لفرض صحبه
أو كلهم أو ليس من ولدانهم	فاقسم لدى يعقوب في أبدانهم
مع اعتبار قوة القرابة	محمد على أساس المثبت
و صف من الأصل و من فرع عد	فخمسة الأصول في قسم العدد
كان قسمت المال في الإخوان	أو أخوات هم مع الرضوان
بسابق الأحوال من تعصيب	أو فرض أو ترك لذي النصيب
و كل مال مطلقا للمنفرد	إن جمعوا حيزهم قد يتحد
فلقوي أعطوا التراثا	إن استوا ذكور أو إناثا
فاقسم سويا و على الجنسين	لذكر كحظ الأنثيين
إن يختلف حيزهم من مقربه	فالثلث و الثلثان حسب المرتبة
أولاهم أقربهم يا ابنت	إن استوا و حيز القرابة
متحد فهو قوي القرية	إن استوا فولد العصبه
إن لم يكن أو كان كل هؤلاء	يقسم على الفروع كل ما خلا
محمدا يأخذ من أصول	عند اختلاف وصفها المقبول
و من قروع عددا و قالوا	وجهة كصفة مقالا
إن استوا و يختلف حيزهم	فالثلث للمذلي بمقرية الأم
ثلثان للمذلي بمقرية الأم	و فيهما رجح بقوة القرب
كذاك في الثاني أيا ذا المرتبه	رجح بكونه وليد العصبه
فيه و في منتسب الأصول	فاعمل كما عملت في الفصول
من نقل ثلث و كذا ثلثان	إلى الفروع عند شيخ ثاني
و أول البطون عند ثالث	مع اعتبار عدد الأوارث
لصحب أرحام مع الزوجين	رد و لو معصب في البين
أي صورة مثل أخت لهما	مع ابنة الأخ أباهما فانتفى

للأبن والابنت سوى يؤخر لابني الأخت فلها البواقي عولية مع صاحب الأرحام معصب في الصور الثلث حيا خلا ميتا من المعصبه فيه اعلمن اختلفت أئمه	النصف للزوج و نصف آخر لزوجة ربع قتلنا الباقي لذاك لم يوجد أولى الأفيهام كذاك لم يحرم من الميراث يا عجباً قد يحرمون العصبه هذانى لدى أرحامهم تتمه
الخنثى قول إمام راجع القالين عند اشتباه الحال للمناظر	إن لخنثى أسوأ الحالين نصف النصيبين بقول عامر
الحمل عند أبي يوسف سربه اقتد بأنه ميت و أنثى ذكر توافق منه أو التباين في عين أخريها كذاك عينا في عين أخريها و لكن رفقا الفضل موقوفا يكن إلى الأجل فاشكر و إلا فهى للوراث	يوقف للحمل نصيب المفرد صحح مسائلنا على ما ذكرنا ثم انظرن ما بينها ما بينوا فوفق إحديتها اضربن أو عينا سهام إحديتها اضربن أو وقفا فاعط للوراث عندها الأقل إن استحق الحمل للميراث
المفقود مسئلة ثم على وفاته أن يحكم الزمان فيه بالبلبي لوارث المورث ما أعد له	صحح لمفقود على حياته فاعمل كما عملت في الحمل إلى لوارث عند القضا ما عد له
الوصية بقيية و مخرج المسئلة كما احتوى مفصل الرسائل فمخرج المسئلة اضرب في السمي فيها و سهم صاحبها في فضله صحح على مقادر الأقاول و غيره من غيرها و الفضل ته ثم لبيت المال و الحسنى له كمن يواصبان ما به اكتفي ثلثيه للأول و الثلث دعا له و الاثنان لثان تسعه	من مخرج الوصية اطر حصا فت فاعمل بما عملت في المسائل إن تنقسم فاشكر و إن لم تنقسم أو وقفها فيه و سهم أهله ما لمزيد الثلث من مسائل فاعط للمجيز من مسئلته متما نقصان من يوصى له و سهم دور في الوصايا قد عفي سمي ثلث ارفعن ثم ادفعنا و ثلثه أيضا له فسيبعه
أمثال الغرقى لا يعلم الأول منهم غرقا و بعضهم من بعضهم قل لا يرث	إن مات جمع جملة كالغرقى فالمال للأحياء أي ممن ترث
المرتد المرتدة لمسلمي الوراث بالتمام ففى لدى الإمام للعباد لشافعي دع لدى الأنام ليس لهم على الوفاق شيء على اتفاق قاسمي الميراث و لو من الأمثال ممن سبقا	و كسب مرتد على الإسلام و كسبه في حال الارتداد عندهما الكسبان للإسلام و كسبه بعد اللحاق فيء و كسبها لمسلمي الوراث لا يرثان أحدا أي مطلقا
الأسير ما لم يفارق دينه بايقان فحكمه كحكم ذي الفقدان	حكم الأسير حكم ذي الأيمان مستجمل الحياة و الإيمان
المتفرقات و فيها نوع من المعايه أسماءهم فبالوفاق اعتبرنا للأم مع عم لها عن أمه مع ابن عم أي لأم فرضا فالنصف أو كان أبا لأم له و للأخر بالوفاق و جدة لثالث الإمام	تعدد الجهات حيث غيرا كخالة للأب و هي عمه و كابن خال و هو زوج أيضا إن كان زوجا أحد ابني عم فالسدس فرضان له و الباقي (و إلا فلا) خلاف ذي الأرحام
المسئلة العثمانية و إخوة لها الترات منفقه فاسقطن أبا لهم من بين	و إن تجد زوجا و أما مشفقه قد حرموا الإخوة للابنين

و هي من الصعب على الخلاف قد عملوا بما اختفى من نيه و لو بينت ثلث مال قد تراث مرن لناش أو أجب إشكاله و زوجة تحرم فاستمعا و آخر في مغرب أي متقي قل يرث الغربي من في المشرق فيان أن الفقه عنها راض يقضي العشا أو فات كالشمال لأقربا لبلاد حكما ينظر فيالحساب ما على الأجل كلا كزوجة بنوه لم تراث ثة فثلثان لمن له العلا أو أربع شطر الذي توفرا ما فاق عن أوصافها بواحد نصفا و ثلثا ثم سدسا أحرزوا إخوته بغير منع لم تراث قال سقيم لانما من أوصي مالي و جذتيك ثمن ارتا ثم لأختيك لأم باق و هم لوراث ابن فرد اثنوا ثم صلاته مع لسلام و الصعب في الحال و في المأل عبد دعا في الصبح و المساء لي أما أمانا يوم كنت المحتضر و الحشر و الجمع مع الخلان و أنت معطي العبد ما أراد كإبراهيم بالليبي يذكر و حسن ظني خالفا أنجاني أصلح لها أو مر مر من كرم و ربه زمان ختم (يغفره) 1295	تشارك الثلث بني الأخياف و لقت هذه بعثمانيه و حامل إن تأت بابن لم يرث من المعاياة خذن أشكاله قل أي زوج يحرز الجميعا إن أحد الوراث عند المشرق موتهما في عين وقت قد وفي و ذاك من كرية الأراضي كذاك قولهم لدى الشمال أو كالصلاة الصوم هذا أظهر كذاك عند مظهر النجال و ابن لزوجة لزوج قد يرث من تركت أبناء عم هم ثلا من ورثت من زوجها المشطرا بناته الثلاث نل من والد أي رجال إخوة ما أفرزوا أخ لزوجة لزوج قد يرث قال صحيح لسقيم أوص لعمتي و خالتك ثلثا و زوجتيك السدس باتفاق قد يرث الأبوين كلا ابن الحمد لله على التمام على محمد و خير الآل و وفق اللهم للمسائل و أسئل اللهم في ذا المختصر و بالحساب ثم بالميزان و أسئل الحسنى مع الزيادة و ارحم بصير من لذك مظهر هذا وسيلة عبيد جاني يا من رأى خطيئة من ابن أم إن لائم لام فمثن يشكره
تقسيم الأراضي عن عبدك ارض و النبي ارض في أمرنا و أمرها قد وسعا سوية و ثانيا أحفادا فالأخ يعني لهما أو لأب فالأخ للام و أخت بعد ذا لذين مع أبين ربع قد نقل و بينهم للدرجات فاعتبر مقام من مات من الأبوين أي مطلقا كذا مع الأحفاد صل على النبي خيرا أوتي مراد عبد عاجز سبروت أحسن إلى ذا الشارح الخربوتي لجوه في أو هن البيوت والكنز عند الخربات يفقد في ذلك لنفسه المنجاري و الرب إذ زمان ختم يغفر (1310)	رب السماوات و رب الأرض لا سيما عبد العزيز قد سعى فأولا قد قرر الأولادا و ثالثا للأب و الأم هب و خامسا للأخوات هكذا و بعد للزوجين كل ينتقل أو مع من بعدهما ممن ذكر أ فم لأحفاد فقط من بين لا حق للزوجين مع أولاد لك الثنا رب على ما توتي أنت مراد العبد أنت الموتى يا من له المنة فيما يوتي لنظمه كنظم عنكيوت إذ في الدجى ماء الحيات يوجد لذلك إبراهيم قد تجار أي إن لام لوام فمثن يشكر

II. Nazmü'l-karâiz fî fenni'l-ferâiz İsimli Eseri**(1. Hutbe)****Bismillâhirrahmânirrahîm**

İsm-i nâmın zikri¹¹⁹ ile yâ Mucîbe's-sâilîn
 Feth olur ebvâb-ı hayrât hem olurlar nâilîn
 Virdiğin nimetlere sen şükri ihsân eyledin
 Hem salâtı mutlaka ol şâh hû's-şân eyledin
 Eylese necmü'l-hüdâ ashâba her kim iktidâ
 Enbiyâyâ vâris olur ittiğîçün ihtidâ
 Eyleyen şems-i nübüvvetden ziyâsın iktibâs
 Hem iden bu hıdmet-i bâlâda nefsin ihtibâs
 Nısf-ı ilm oldu ferâiz didiler bi'l-ittifâk
 Öğrenin hem öğredin mes'ul-ı nâsı bi'l-vifâk
 Bu hitâba mazhar olmak için itdim ibtidâr
 Arabî ferâizi nazma bi-gayri iktidâr

3. sayfa

Sâniyen Türkî Arabî eyledim şerh ânı tam
 Sâlisen nazm eyledim Türkî ola ta nef'i âm
 Bir dahi ola vesile hayr ile yâdıma hem
 B'ismi üzere bâ husûs vârislerim döndüğü dem¹²⁰
 Avn-i Bârî'yle şurû' eyledi İbrahim Lebib
 Afv idüp zellâtını hem sü'lüne ola mucîb

(2. Mukaddime)

Terike-i meyte ta'alluk eyledi dört hak imâm
 Evvelâ teşhîz ü tekfîn sâniyen deyn-i enâm
 Sâlisen oldu vasiyyet ki sülüsüdür menfezi
 Râbi'an taksîm-i emvâl ki selâsedir me'hazi

(3. Esbâb-ı irs)

Üçdür esbâb-ı verâset eyle ezber evvelâ
 Bil karâbetle nikâh oldu dahi mutlak velâ

(4. Tertîb-i verese)

Başla ashâb-ı fûrûzla ki musarrağ her biri
 Bil kitâb u sünnet u icmâ-i ümmetdir yeri
(b.) Neseble asabât ifrâz iderler bâkîyi
 Ehl-i farz olmazsa hep ihrâz iderler bâkîyi
(c.) Sebeble asabâtdır ki velâdır urbası
 Mu'tık ve mu'tıkaldır dahi ânlar usbesi

4. sayfa

(d.) De ehl-i farza red it kim nesebî oldular
 İtme red zevceyne kim ânlar sebebî oldular

(he.) De zü'l-erhâma vir kim dörttür ânın rütbesi¹¹⁹ Müellif tarafından "sırrı" kelimesi de eklenmiştir.¹²⁰ "İsmine (Nazmü'l-karâiz) dense ki a'zeb olur

Hem de (fî fenni'l-ferâiz) kaydına enseb olur" şeklinde kitabın ismine açıklama getirmiştir.

(vav.) De mevlâ-yı müvâlât oldu bir de usbesi
(ze.) De ikrâr olunan kendisine insâb-ı hayr
Sevk ola gayra neseb hem itmeye ikrâr o gayr

(ha.) Mezîd-i sülûs ile kendine îsâ olunan
(tı.) De beytû'l-mâle vir meyyit ola ehl-i cinân

(5. Mâni'-i irs)

Mâni'-i irs rikk veya bir katl ki ola karîn
Kaved ü kefâret ve hem ihtilâf-ı dâr u dîn

(6. Fûrûz ve Ashâbı)

Oldu Kur'ân'da musarrah farzılar şeş nûr-ı ayn
Nısf u rub' u sümün u sūdüs u sülûs u sülûsân darbeteyn
On ikidir ehli hem bunlar dahi nev'ayndır
Dört ricâlden ebb u cedd u zevc u ahh li-ümmin ayndır
Hem kadından sekiz oldu zevce kız oğul kızı
Hemşîreler ümm nine yâd eylesin dâim bizi

(7. Ashâb-ı fûrûz) (baba ve dede)

Babaya vir sūdüsü oğul ya oğul oğluyla hem
Farz ve ta'sîb kız veya oğul kızı olduğu dem
5. sayfa

Mahz ta'sîb ger bulunmazsa geçenlerden biri
Baba olmazsa alur babası ânın bu yeri

(8. Evlâd-i ümm) (Yalnız ana bir er ve kız karındaşlar)

Ana bir er kız karındaşdan bire vir sūdüsü sen
Hem ziyâdeye sülûsdür bil beraber erle zen
Eyle terk evlâd ve oğlunun evlâdıyla sen
Baba ve dede ile hem ittifâk olmuş hasen

(9. Zevc ve Zevce)

Zevce rub' oldu veled veya oğlunun veledi hem
Olsa ger olmazsa nısfı ver âna sen kıl kerem
Zevce zevcin nısfın alur bu iki sûretde tam
Olsalar birden ziyâde hem iderler iktisâm

(10. Nefs Kızı)

Nısfı vir sen bir kıza birden mezîde sülûseyin
Oğluyla olur asabe mislû hazzi'l-ünseyeyn

(11. Oğul kızı)

Nefs kız yerine al oğul kızını ileri
Olsalar birden ziyâde hacb iderler bunları
Ya hüdâsında meğer ya esfelinde bir gulâm
Olsa eyler ânları da usbe irse kıyâm
Anlara sūdüs virilür olsa kendi kızı bir

6. sayfa

Hem düşer oğluyla bunlar kalmadı ânlara bir (ihsân)

(12. Baba Ana Bir Kız Karındaşlar)

Kızı say baba ana bir hemşîreyi ey melî

Bire nısf birden mezîde sülüseyni virmeli
Asabe bi-gayrihî oldu karındaşıyla bil
Asabe ma'a gayrihî kız hem oğul kıızıyla kıl
(13. Yalnız Baba Bir Kız Karındaşlar)
Baba bir hemşîreyi oğul kıızı say ey melî
Bire nısf birden mezîde sülüsünü vir melî
Baba ana bir olan hemşîre birse sūdüsü vir
Hem iki mahrûm ider belki ola bir ahh hayr
Asabe bi-gayrihî olur bununla şöyle bil
Asabe ma'a gayrihî kız hem oğul kıızıyla kıl
Baba ana ya baba bir er ve kız karındaşı bil
Oğlu hem baba ile sen ittîfâken terk kıl
Hem dahi dede ile terk eyle sen inde'l-imâm
Baba bir er kız karındaş hem ola terk ey hümâm
Baba ana bir karındaş kız karındaşıyla hem
Kız oğul kıızıyla ancak asabe olduğu dem

(14. Ana)

Anaya sūdüs oldu evlâd ya oğul evlâdı hem
Er ve kız karındaşlarından olsa iki yâ ibn-i amm
7. sayfa
Yoksa bunlar sülş gel hem sülş bâkî oldu şart
Âhar zevceyn ile hem ebeveyn olsa fakat

(15. Nene)

Neneye vir sūdüsü li-ümm bi'l-ebb olsa da hem
Sūdüsü kısmet eyle gel birden mezîd olduđu dem
Cedd-i fâsid ile meyte olmaya hem nesebi
Ümmle terk et mutlaka hem ebbile terk et li-ebi
Bir de ânı ceddle terk et meğr ola ümm-i ebb
Bil uzaklar hacb olur mutlak yakınıyla etme darb
Hem Muhammed itibâr itti cihât-ı nenede
Etmedi lâkin [E]bû Yûsuf müftîler buna yine de¹²¹

(16. Asabât) (Asabe-i nesebiyye) (Asabe bi-nefsih)

Asabe bil üç kısımdır asabe bi-nefsihî
Hem bi-gayrihî ve ma'a gayrihî olandır bil sehî
Asabe bi-nefsihî bir er ki meyte nisbeti
Olmaya avrat ile bil dördtür ânın rütbeti
Cüz'-i meyyit asl-ı meyyit cüz'-i ebb hem cüz'-i cedd
Olmasa bunlar asıllar hem fer'ler lâ yû'add
Cüz'-i meyyit ki oğullar ya oğullar oğlu bil
Asl-ı meyyit baba ve dede ana hem dede kıl
Cüz'-i ebb kardaşları yahut oğulları bi-gamm
Cüz'-i cedd ammdır veya oğlu ânın ey ibn-i amm

¹²¹ Müellif "Ebû Yûsuf'un kavli raciğ olunduğuna işaretir" demiştir.

8. sayfa

Akrebü fe'l-akrebe eyle ri'âyet sonra sen
Hem karâbet kuvvetiyle eyle tercih dime zen
Ger müsâvî olsalar iki karâbet ehl-i hem
Bir karâbet sâhibinden elyak olur yâ ibn-i amm
Virdi a'yân-ı benî'l-ümme türâsi yalnız
Yok benî allâta bir şey kim buyurdu anlanız
Baba ana bir karındaş kız karındaşları hem
Kız oğul kızıyla ancak asabe olduğu dem
Baba bir kardaşlarından elyak olur bi'l-eser
Hem ânın oğlu bunun oğlundan olur mu'teber
Meyyitin ammi ve sonra babanın ammine bak
Dedenin ammi kezâ oğulları hem bu siyâk
Bana ana bir olanlar elyak olur gayriden
Dahi oğullarıdır hem işbu tertîbde giden
Kıl muraccâh meyyitin amm oğlunu kim baba bir
Baba ana bir babanın ammisine sen virme sır
Eyle tercih meyyitin ammini hem de baba bir
Ana baba bir olan amm oğluna sen itme bir (ihsân)

(17. Asabe bi-gayrihî)

Asabe bi-gayrihî oldu kadından dört nefer
Farzları nisf ve sülüsândır olanlar mu'teber

9. sayfa

Kız oğul kızı baba ya ikisi bir hemşîre
Müşterek kardaşlarıyla bir kıza vir dü ere

(18¹²². Asabe ma'a gayrihî)

Asabe ma'a gayrihî oldu geçen hemşîre bil
Kız oğul kızıyla sen bâkî alur asabe kıl

(19. Âhirül'-asabât) (Mevle'l-atâka) (Azatlı köle ve câriyenin efendisi)

Oldu bunlardan sonra mevle'l-atâka asabe
Ya olursa asabesi bakma sâir akrebe
Almış olsa bir kimesneye mahrem zî rahmini
Üzerine ıtk olup alur velânın sehmini
Olmadı ünsâ için hakk-ı velâ aslen meğer
Yalnız bir ıtk ve tedbîr ve kitâbet bir de cerr
Eylese terk mu'tıkın baba ile oğlan kişi
Terikeyi hep oğluna vermek imâmeynin işi
Verdi Yâ'kûb sūdüsünü babaya cedd hilâfına
Ceddiyle ahlde imâm hem bakmadı ahlâfına
Müşterek kıldı imâmeyn mu'tıkının sehmine
Eyle ezber hem çalış şu mes'elenin fehmine

¹²² Eserde sehven 17 yazılmıştır.

(20. Hacb)

Hacb-i noksân beş kişiye oldu zevceynden biri
Hem baba bir kız karındaş ana oğul kızları
Hacb-i hirmânda verese oldu sınıfeyn ey sahî
Hacb olunmaz altısı baba oğul zevc ümm dahi
10. sayfa

Zevce kız hem sınıf-ı âhar vâris ve mahrûm olur
İrs ve hirmân şu iki asl ile hem ma'lûm olur
Meyyite her kimle nisbet eylese bir diğeri
Hacb olur ânınla hem kılmaz ânın hiç değeri
Vüld-i ümmden ma'adâ akreb fe-akreb diğeri
Bil yakınlar var iken kalmaz uzağın değeri
İttifâken hacb olan hacb eyler elbet ey refik
Mutlaka bil eylemez mahrûm olan misl-i rakîk
İbn-i Mes'ûd hacb-i noksân eyle didi hacb ider
Vüld-i ümm amm ibn-i kâfir ile zevc rub'a gider

(21. Mehâric)

Nısf ve rub' ve sümündür farz-ı mukarrer bir dahi
Sülûsân sülûs ve sūdüsür nev'-i sâni ey ahî
Yalnız ger olsalar me'hazlarıdır mahreci
Yalnız nısfın ikidir kıl tefekkür ey necî
Bir nev'den gelseler üçer ikişer ekberi
Ahz olur ekber ile bil ahz olunmaz asgari
Nev'i evvelden nısf ger mezc olunsa sâniye
Küllüne ya ba'zına altıda didiler fâniye (bunlar)
Hakezâ rub' olsa mahrûc on ikiden almalı
Mezc olunsa sümün hem yigirmi dörtten almalı

(22. Avl)

11. sayfa
Ger mehâric olsa noksân cüz'lerinden eyle zam
Asla bil avl itmeyen dörtlüdür sekiz üç iki hem
Avl ider altı tek ve çift ona dek itme gör (bil ey peder)
On iki hem tek olarak on yediye dek gider
Avl ider yigirmi dört yigirmi yediye hemân
İbn-i Mes'ûd eyledi otuz bire avlin beyân

(23. Tevhîd-i mahrec ve tashîh-i mesâil)

Ba'de tevhîd-i mehâric eyle tashîh ey necî
Sehme kesir virmeksizin sen al ekall-i mahreci
Bak sihâm ile ruûslar beynine (Yâ İbn-i Ömer)
Sonra ruûsla ruûslar beynine hem kıl nazar
Bunların beynindeki üç hâle sen eyle nazar
Ya tesâvî ya tevâfuk ya tebâyündür meğer
Bunları bulmak için kısm eyle birin âhara
Olsa aynı âl birin tek iş yetişdi âhire
Birini tüketse âhar bu tedâhül-i ekberi

Yalnız ahz olunur tekrar alınmaz asgari
Her birin tüketse sâlis bu tevâfuktur biri
Ahz olup hem âharın vefkine darb olur geri
Her birin vâhit tüketse bu tebâyündür biri
Âharın aynına darb olup bulunur ekberi
12. sayfa

Sonra gel mes'eleye ya avline âillerin
Eyle darb bunlarda bu dördü veya hâsılların
Asldan fırka sihâmı olsa bu madrûba darb
Fırkalar sehmi çıkar bil terikeden sen itme darb
Hem ruûsa kısmet olduktan sonra ger olsa darb
Her bir efrâdın sihâmı çıkar elbet kıl tarb
Her ferîkin sehmi bir de kısmet olsa ferdine
Terikeden alur sihâmın düşme malın derdine
Ya bunu gel nisbet eyle mes'ele-i madrûbuna
Asldan sehmin ruûsa nisbeti veş al yine
Sehm olur misl-i ruûs ya rub'ı ya nısfı olur
Cüz' olur isnâ aşerden tûs'ı ya zı'fı olur

(24. Taksîm-i terike ve guremâ)

Terike tashîhe tevâfuk etse darbda hakkı ne
Yoksa her bir sehmi darb et terekeye ya vefkine
Sonra tashîhe kezâlik eyle taksîm hâsılı
Bi'l-aks taksîm ve darb itse ki olursun vâsılı
Ya sıfır zam eyle ol terikeye ey nûr-ı ayn
Terk kıl ba'de'l-amel zam ittiğin kalmaya gayn
Borcunu say borçluların verese-i eshâmı kül
Cem'ini tashîh sayup ânlar gibi eyle amel
13. sayfa

(25. Tehârüc)

Eyle terk tashîhden sen sehmini sulh olanın
Sulh edenler sehmine hem eyle taksîm kalanın
Zevci ihrâc itseler mihre bedel ümm ile amm
Altıdan üç tarh olur devâm alur bir amm hem

(26. Red)

Fazla gelse mahreci bil verese eshâmına
Haklarınca virilür ehl-i fûrûz erhâmına
Olmasa zevceyn eğer hem olsa bir cinsden kalan
Bil ruûslardır mehâric say ruûsu cezme bân
Olsa bir cinsden ziyâde cem idersin hakların
Ger bu kısmında bulursun zevc ve zevceden birin
Mes'ele mes'eleteyndir oldu zevceynden biri
Hem dahi oldu ruûsdan ya sihâmdan diğeri
Evvelin düş mahrecinden zevc ve zevce harcını
Fikir kıl fazla eyle hem âharın mahrecini

Müstakîm gelse fe-ni‘ met yoksa darb et evvele
Sânînin vefkin olursa yoksa ayneyn âl ele
Evvelin sehmin ikinci aynına ya vefkine
Eyle darb ikinci sehmin fazlaya bak hakkı ne

(27. Kismet-i ecdâd)

Kismet-i ecdâd budur hem yaz kitâbın zeyline
Bu imâmeyn kavlidir fetva imâmın kavline
14. sayfa

Didi bil Zeyd bin Sâbit emr-i cedd ey nûr-ı ayn
Yalnız ceddle bulunsa vüld-ı alle vüld-ı ayn
Efdal-i emreyndir emri kim ola mukâseme
Bir karındaş gibi alsun ceddî söyle kâsıma
Asl-ı maldan virilür gayrin nasîbi şöyle bil
Ceddî ızrâr eyleyen evlâd-ı alleye değil
Nisf ve sülüseyn ve bekâdan kalsa bâkî vir yeni
Alle¹²³ye oldu ikinci sülüs gel hem ey ganî
Olsa bunlarla beraber şimdi sâir verese
Cedde üç emrin kebîrin ver dua kıl mûrise
Vârisin sehminden ibkâ olanın sülüsünü tam
Cümle malın sūdüsü bir de mâ-sebkle iktisâm
Vüld-i aynla terk olur evlâd-ı alle yâ ibn-i amm
Asabe olsa da kız yahut oğul kıızıyla hem
Zeyd asabe kıldı kız kardaşları ceddle ne‘am
Lâkin ittirmez tecâvüz farzların sen çekme gam
Ekderiyyede kılar ehl-i fûrûzdan yalnız
Cedd ile bir kız karındaş ana zevcdir anlanız
Uht ile ba‘de‘l-cem cedd kismet eyler kâr ede
Eylemez cem ah veya uhteyn ile (nefsine) ızrâr ede
Kısm-ı evvelde bulunsa iki mislinden ekal
15. sayfa

Cedd olur cedde tekâsüm itme sen bunda cedel
Oldu emrinde tesâvî iki misli olsa ger
Ger ziyâde olsa sülüs gel hayırlı ey peder

(28. Münâseha)

Kismet olmazdan evvel irs olsa bazı ensibâ
Ba‘de tashîh-i mesâil kıl nazar ey ekribâ
Meyt-i sâni sehmiyle tashîh-i sâni beynine
Ya tebâyün ya tevâfuk ya olacak aynına
Aynına itsen tesâdüf itse işte buldun beynini
Yoksa al tashîh-i sâni vefkini ya aynını
Eyle darb tashîh-i evvel aynına bul maksadı
Sonra meyt-i evvelin ashâbının mâ fi‘l-yedi

¹²³ Müellif; “Zeyd b. Sâbit ehavâtı dede ile bir asabe kılar ise de lâkin farzlarını tecâvüz ittirmez bu cihetten ba‘zı mes‘elede beni‘l-allâta da bir şey kalır” diyerek açıklama yapma gereği duymuştur.

Darb olur tashîh-i sâni vefkine ya aynına
Sâninin ashâbının eshâmını al sen yine
Eyle darb elindekinin aynına ya vefkine
Hakezâ eyle amel bil veresenin hakkı ne

(29. Zü'l-erhâm)

Ehl-i farz ile asabe gayridir zû rahîm hem
Dörttür emsâli asabe eyle ezber çekme gam
Meyte ünsâ ile nisbet idenler lâ yü'add
Cüz'-i meyt asl-ı meyt cüz'-i ebb hem cüz'-i cedd
16. sayfa

Sınıf-ı evvel meyte nisbet iden kız veledi
Hem dahi oğul kızının veledidir sermedi
Sân meyt nisbet ittüğü nene hem dedelere
Ümm ile cedd fâsid olur hem ânınla ceddeler
Nisbeti olan üçüncü ebeveynine ne'am
Kız karındaş veledi kardaşının kızları hem
Anne bir kardaşının hem oğludur ey usbetî
Râbi'i ceddiyle ceddeye olandır nisbeti
Anne bir amm mutlaka ammât ve hâle bir de hâl
Bunların evlâdı hem sa'y ile itme kıl u kâl

(30. Sınıf-ı Evvel)

Sınıf-ı evvel vârisdir meyte akreb olan
Ger müsâvî olsalar evlâd varisdir el-ân
Olmasa evlâd vâris olsa yahut küllisi
Aldılar vasfı fûrû'da sâninin taraflısı
(Bil) Hem usûlden aldı sâlis olsa ânda ihtilâf
Hem fûrû'dan adedi oldu cihâtta bu hilâf
Bu bahisde beş usûlle dâim eyle îtilâf
Kısmet it ol batna kim bil ânda oldu ihtilâf
Hem zükûrin hem inâsın eyle ayrı tâife
Kasr-ı ebdân etmede bak dikkatiyle sâlîfe
17. Sayfa

Mutlaka mümkün ise eyle sihâmda ihtisâr
Lâkin ebdân-i ahîrede eyleme gel iktisâr

(31. Sınıf-ı sâni)

Sınıf-ı sâni vârisdir meyte olan kurbeti
Ger tesâvî olsa vârisle olandır nisbeti
Ümmle nisbet idene sülüs ebb ile hem sülüsân
Oldu muhtâr-ı fetâvâ olsa da ger kavli sân
Sehm-i sülüs ve sülüsânda hiç ta'dâd olamaz
Ne muhakkak ne mukadder fazla bir sehm alamaz
Bu cihettendir butûn ahzında oldu ittifâk
İ'tibâr itmeksizin a'dâd-i aslî bi'l-vifâk
Aslı râbi'de kezâlik böyledir ey ins ü cân

Lâkin gayrında muhâlif sâlise imâm-ı sân

(32. Sınıf-ı Sâlis)

Sınıf-ı sâlis vârisidir meyte akreb olan

Ger müsâvî olsalar evlâd-ı vârisdir alan

Vüld-i ümmün veledinde ger bulunsa istivâ

Asla taksîm itti sâlis oldu ibrâza sivâ

Fer'a taksîm ittiğiçün [E]bû Yûsuf imâm-i sân

Bi't-tefâvüt kıza sülüs oğlana düştü sülüsân

Olsa ashâb-i fûrûz ya asabe evlâdı hem

18. sayfa

Ya ki olmazsa birinden işbu dörtte ey ne'am

İtibâr idüp karâbet kuvvetin aslında sân

Eyledi ebdâna taksîm geldi sülüs ve sülüsân

Asla taksîm eyler elbette Muhammed ey uhayy

Sanki kardaş kız karındaş oldular dünyada hayy

Fer'den a'dâd alub hem kismet eyler aslına

Terk ve ta'sîbü fûrûzdan kıl nazar gel aslı ne

(33. Sınıf-ı râbî')

Yalnız her kim olursa oldu mâlik-i muhrizi

Cem' olup hem müttahid olsa karâbet hayyizi

Sınıf-ı râbî'de inâs olsa da akvâya türâs

Virilür hem müstevî olsa zükûr veya inâs

Eyle taksîmi seviyyen ya olursa karışık

Sülüs ve sülüsân eyle taksîm ta olalar barışık

Muhtelif olsa karâbet hayyizi ey hâl ve amm

Sülüs ve sülüsân ile taksîm olsa da kuvvette kim

(34. Sınıf-ı râbî' evlâdı)

Meyte akreb olandır vülûd-ı râbî' muhrizi

Bir olup hem müttehîd olsa karâbet hayyizi

İrse lâik kurbeti hem pek kavî olanıdır

Olsalar kuvvette hem bir asabe vüldânıdır

19. sayfa

Asabe vüldi değilse ya olursa küllîsi

Aldılar vasfı fûrû'da sânînin taraflısı

Bil usûlden aldı sâlis olsa ânda ihtilâf

Hem fûrû'dan adedi oldu cihâtta bu hilâf

Bir olup hem muhtelif olsa karâbet hayyizi

Sülüs ve sülüsân oldu taksîm sen de ol mümeyyizi

Her iki tarafda tercîh eyle gel kuvvetle hem

Asabe vüldiyle hem ebb tarafın ey ibn-i amm

(35. Tetimme)

Eyle zi'l-erhâma redd zevceyn ile ey nûr-ı ayn

Olsa da sûrî mu'assab hem usûlde ehl-i zeyn

Baba bir kardaş kızıyla vüldünü şakîkanın

Eyle zevcin ile terk rub'ıdır refîkanın

Bâkînin sülûseynini şakîkanın evlâdına
Sülûs bâkî baba bir kardaşının hem adına
Nısfı vir zevce ve tansîf eyle nısf-ı diğeri
Kız ile oğlanın olsun bir rub' ya diğeri
Bu cihetden olmadı avliyye zî-erhâm ile
Hem mu'assab kalmadı mahrûm izdihâm ile

(36. Hünsâ)

Esveü'l-hâleyni tercîh itti hünsâda imâm
Hem nasîbin nısfını âmir didi it iktisâm

20. sayfa

(37. Haml)

Hamî için tevkiî olundu bir nasîbin ekberi
Bu Ebû Yûsuf sözüdür var bu sözden ekseri
Eyle tashîh-i mesâil hamî için üç hâli hem
Ya müzekker ya müennes ya külle meyyit bi-gam
Ya tevâfuk ya tebâyün olacak ânlarda bil
Birini ya vefkini hem âhara sen darb kıl
Birinin sehmin kezâ darb ile yahut vefkini
Âharın aynına sonra bul verese hakkını
Vir ekallî ânlara fazla dahi mevkûf ola
Gelse fazla müstahikk hamî yoksa ashâbın bula

(38. Mefkûd)

Hamle hamî et olsa mefkûd bir kimesne yâ ibn-i amî
Hem hayatı hem memâtı üzre tashîh eyle hem
Mûrisinin vârisine kendine mevkûf kılan
Mevtle hükmünde vârisine gezende olan

(39. Vasiyet)

Bil vasiyet mahrecinden tarh olur mahreci ne
İse bak bâkî ile hem mes'ele mahrecine
Kıl amel reddiyenin a'mâli veş hem çekme gam
Olsa sülûsünden ziyâde olmasa tecvîz hem
Eyle tashîh-i mesâil ihtilâf kadrince sen
Vir mucîze mahrecden gayrine hem gayriden

21. sayfa

Mâ-sebkle kıl amel hem fazlasını kâle âl
Cebr-i noksân vasiyet kıl veya ikmâl-i mâl
Vârisine olanın mislin vasiyet etse ger
İt ziyâde vârisinden sâveşe? sülûsi meğr
İtse bir keyifsiz vasiyet cümle malın âhara
Bî'l-aks bu böyle dirken ömrü gelse âhire
Ref'i mahrec eyleyip ver üçte birin âhara
Bu üçün hem üçte birin ola kıl dâire
Yedi oldu evvelin hem iki kaldı âhara
Sehm devr-i sâkıt didiler yetişse iş âhire

(40. Garkâ ve emsâli)

Misli garkâ olsalar hep bir cemâat el-iyâz
Bulmasa evvel ölen hem âharından imtiyâz
Vâris ol kimse olur ki vârisinden kaldı hayy
Ba'zısı hem ba'zından alamaz zerrece şey¹²⁴
Cehl-i vâris cehl-i târîh oldular hem mâniîn
Enbiyâ hakkında irs olmaz buyurdu nûr-ı ayn (efendimiz)

(41. Mürted ve Mürtedde)

Müslim iken eylediği kesbi hem ol kâfirin
Kaldı müslim vârisine oldu mahrûm kâfirîn
İrtidâdında olan kesbine fey' didi imâm
İkisine fey' dimiş hem Şâfi'î alsun enâm
Hem imâmeyn müslim vârise virdi bi't-tamâm
22. sayfa
Kesbi hem ba'de'l-lihâk fey' oldu alsun hâs ve âmm
Mutlaka mürtede kesbin vir o müslim vârise
Bunlar olmaz mutlaka bir kimesneye hiç vârise

(42. Esîr)

Hem esîr mü'mindir elbet riddeti olmazsa fâş
Oldu mefkûd ger bilinmezse beğim dîn u maâş (hayat)

(43. Mûteferrikât ve Nev'-i Mu'âyât)

Vârisin ismin cihât olsa mugayyer ey berr
Amm ve hâl oğlu ve zevci gibi olur mu'teber
Yahut olsa ana bir kardaşı meytin ibn-i amm
Baba bir halası olsa ana bir ammesi hem
Mu'teber olmaz mugayyer olmasa ismin meğer
Bi'l-vifâk zî rahîm ola ya cedde-i sâlis peder

(44. Me'sele-i Osmâniyye)

Ana bir er kız karındaş zevc ve ümmle bi'l-vifâk
Ebeveyn kardaşı mahrûm etseler bi'l-ittifâk
Babasının terk ile sülûse müşterek ola bu hem
İhtilâf eyledi ashâb bu gibilerde ne'am
İmtihânen didiler hâmil getirse bir gulâm
Vâris olmaz kız getürse sülûsüne eyler kıyâm
Kangı zevcedir ki eder ihrâz zevce malını
Kangı zevcedir ki mahrûm ola seyr it hâlini
Olsa vürrâsın biri mağribde diğer maşrıkî
23. sayfa
Hıfz olunsa mevtleri ayn vaktinde ey takî
Yer kürevî olduğundan sonra öldü mağribî
Mağribî şarkîye vâris dediler yok ağrabî

¹²⁴ Bir taraf isbât etse mûrisin te'hîrini
Eyle tercîh ânı ki isbât eden teksîrini
Mütegayyibin ger bir olursa killet ve kesrette hem
Et tevâtürle kazâ yardım ede mevle'n-ni'am

Arz-ı tis'ine yakîn yerlerde savm ile salât
Bu gibi evkâta merbût bulunan bey' u salât (zekât)
Ya kazâ ya akreb büldâna olunur kıyâs
Fukahânın bu gibi kavlinden oldu iktibâs
Ki kürriyyetine vermişler rızâ ey nûr-ı ayn
Eyle ezber bu kitâbı kalmaya kalbinde rayn
Zevcenin oğlu alur zevcin cemî' malını
Kendi oğlu zevcesi hem alamaz bil hâlini
Bir kadın terk itse üç amm oğlunu vir ekbere
Sülüseyni sülâs bâkî evsat ile asgara
Aldı zevce dört kocaya toplanın yarısın
Kocadan nısf aldı zevce kısmet ile sarısın (altun)
Üç kıza babalarından kalsa bir şey şu'leli (altun)
Vir beğim evsâflarından ânlara bir fazlalı
Kangı üç kardaş ki kısmet eylediler malların
Nısf ve sülüs ve sūdüse bundan bunların bil hâllerin
Zevcenin kardaşı zevce vâris olur yalnız
Olamaz kendi karındaşı men'siz anlanız
24. sayfa

Bir sahîh keyifsiz dedi kıl vasiyyet ey sakîm
Söyledi bu kime idem bir vasiyyet müstakîm
Ammetinin hâletininidir senin sülüsân mal
Ceddetinin oldu sümûni kaldı mı ya malda hâl
Zevceteynin oldu senin sūdüsü mal fî külli hâl
Ana bir uhtine bâkî kaldı hiç kalmadı mal
Bu aceb kim üç babadan bir oğul üç irs alur
Hem dahi bil üç babaya bir oğuldan bir kalur
Abd-i âcizden görürsen bir hata' ey müstedâm
Eyle ıslâh lütüfla ya it mürûr-ı merre'l-kirâm
Emrimi hem de bana emri olanın emrini
Eyledim Yâ Rabb sana tefvîzini inde'l-hitâm
25. sayfa

(45. Taksîm-i arâzî)

Eyle Yâ Rabb Ahmed Muhtâra ihsân-ı etem
Dahi ashâbına ittibâ'ına sen eyle kerem
Bâ husûs Abdülazîz'e eyle ihsân-ı cezîl
Eylediyçün emr-i arzda nice in'âm-ı celîl
Evvelâ evlâda kısmet eyledi bi'l-müstevî
Sâniyen ahfâda sâlis ebeveyne hem sevî
Râbi'an baba ana bir hem baba bir kardaşı
Hâmisen böyle olan kız kardaşıdır sırdaşı
Sâdis ana bir karındaş emre tâbi' olmalı
Sâbi' ana bir olan hem kız karındaş almalı
Sâminen zevcine hem küllîsi ider intikâl

Bunlar için ebeveyn ile beraber rub'ın al
Hem karındaş kız karındaşlarıyla da rub'ı al
Beynlerinde bulunan tertîbde itme kıl ü kâl
Yalnız ahfâd çekildi bakma iki birine
Baba anadan vefât edenlerin hem yerine
Virmedi evlâd u ahfâdıyla zevcine ferâğ
Emrini Abdülhamîd'in hem bu yolda it belâğ (teblîğ)
Şevket-i şânın ziyâde eyleye ömrün mezîd
Hem de mansûr ve muzaffer eyleye Rabb-i Mecîd
Şevketin müzdâd idüb hem eyle ömrün tavîl
Hem muvaffak eyle her bir umûrunda celîl

26. sayfa

Hamd u şükür olsun Hüdâya eyledi in'âm-ı tam
Dahi ol hayru'l-enâma çok salât ile selâm
Âl ve ashâbına itsün hem Hüdâ ihsân-ı âmm
Dahi ittîbâ' ve muhabbetine ilâ yevmi'l-kıyâm
Kesme tevfikin Îlâhî üstümüzden subh u şâm
Şöyle emîn bulmak isterseniz eğer hüsn-ı hitâm
Yâ Îlâhî abdin İbrahim Lebîb Harpûtî nâm
İşbu yolda ittiğiyçün çokça sa'y u ihtimâm
Sa'yini sen etme zâyî' ver murâdın bi't-temâm
Afv idüp zellâtını hem eyle nâili bi-kâm
Nefs elinden âcizim ancak sanadır ilticâm
Etme rüsvây bu günâhımla beni yevme'r-ruhâm
İsterim ol gün ki oldum muhtazır hâzır-ı imâm
Eyleyem emn u emân ile bu dünyadan hirâm
Hem beni malım gibi ittikleri dem iktisâm
Rahîm kıl hâlim bula ol gün kemâl-i intizâm
Eyledim ben mümkün oldukca ifâde-i merâm
Kalb senindir olmakda bu idâre-i kelâm
Afv idersin hüsn-ı zan ittim sana ben yâ selâm
İşte kâlim işte hâlim işte canım ve's-selâm